

Det danske politi i Buchenwald

Danske erfaringer med Holocaust

Denne kildebank består af uddrag af forskellige danske kilder til Holocaust. Uddragene er gengivet med tilladelse fra rettighedshavere, og må ikke anvendes i andre sammenhænge uden indgåelse af ny aftale herom. Redaktionen har bestræbt sig på at finde frem til alle rettighedshaverne. Skulle nogen mangle, kontakt venligst redaktionen.

Indholdsfortegnelse

Anton Guldbæk, politibetjent i Aalborg 1944 <i>"Jeg blev dog først for alvor grebet af frygt, da jeg så de mennesker, der levede som fanger i lejren"</i>	s. 2
Flemming Hinsch, politibetjent i København 1944 <i>"Den dag i dag kan jeg ikke holde tårerne tilbage"</i>	s. 8
Ingolf Gildam, politibetjent i København 1944 <i>"Nej, det er fandme løgn, det du så der!"</i>	s. 13
Aage Nielsen, politibetjent i København 1944 <i>"Ligene blev lagt i en dyngge uden for barakken på jorden"</i>	s. 17
Kristian L. Rasmussen, politibetjent i Odense 1944 <i>"100 døde. Lå strøet fra porten hen over appelpladsen"</i>	s. 23
Thomas Geve, en tysk-jødisk dreng i Auschwitz og Buchenwald <i>"Jeg var intet andet end et nummer, som ingen bekymrede sig for. En slave, der kun fik lov til at leve, så længe jeg var nyttig"</i>	s. 28
Tegninger og fotos af de danske politifolk	s. 35
Litteratur	s. 45
Noter	s. 46

Anton Guldbæk, politibetjent i Aalborg 1944

"Jeg blev dog først for alvor grebet af frygt, da jeg så de mennesker, der levede som fanger i lejren"

Anton Guldbæk (f. 1916, d. 1989) var politibetjent i Aalborg, da han blev anholdt af tyskerne 19. september 1944. Anton blev herefter sammen med sine kollegaer sendt til tyske kz-lejre, først Neuengamme, siden Buchenwald. I marts 1945 blev han hentet af De hvide Busser og ført til Sverige. Efter Danmarks befrielse 4. maj 1945 blev Anton genforenet med sin familie.

Under sit fangenskab skrev Anton notater i sin lommebog, der gjorde det muligt for ham efterfølgende at skrive sine oplevelser ned som en sammenhængende fortælling. Det var dog først som pensionist i 1983, at han skrev sine erindringer ned. I 2014 udgav Antons børn deres afdøde fars erindringer.¹

Du skal nu læse om Antons oplevelser som dansk politimand under besættelsen. Antons fortælling starter og slutter i Danmark, men undervejs kommer han til tyske kz-lejre.

KILDEFOKUS

Mens du læser Antons beretning, så prøv at lægge mærke til og tænk over:

- overskrifterne og datoerne, der kan hjælpe dig med at få overblik over Antons oplevelser, og hvad Anton oplever i disse lejre?
- hvordan Antons jødiske medfanger bliver behandlet? hvad konsekvenserne er for de jødiske medfanger – og for Anton, som kigger på?
- Hvordan tror du, at hjemkomsten til Danmark og livet efterfølgende har været for Anton? Hvad tror du, han har tænkt over?
- Anton skrev noter i sit fangenskab og renskrev dem senere i sine private erindringer. Først efter hans død udgav Antons børn erindringerne. Hvad tænker du, den skriveproces betyder for troværdigheden af hans beretning?

Tilfangetagelse. Aalborg 19. september 1944

Jeg havde formiddagstjeneste om tirsdagen og fredag om onsdagen, og vi aftalte så, at hun og Birthe (Antons kone og datter) skulle tage af sted tirsdag formiddag og jeg om eftermiddagen, når jeg fik fri.

Sådan var det vel også kommet til at gå, hvis ikke tyskerne havde forpurret vore planer ved at have udset sig netop den tirsdag til at sætte politiet ud af spillet og sende et par tusind af os ned sydpå. [...]

Dagen begyndte ellers lige så fredelig som enhver anden dagligdags formiddagstjeneste i Aalborg.

De tidlige morgentimer bød sjældent på andet end ren rutinearbejde. Skulle man på patrulje i første omgang, gik man lidt rundt i gaderne og så efter, om alt stod vel til efter nattens forskellige udfoldelser. [...]

Jeg var knap nok nået igennem døren (til politistationen), før en tysk soldat stak en maskinpistol i maven på mig og snupede min pistol.

Derefter blev jeg beordret ind i samlingsstuen, hvor der allerede befandt sig nogle få kollegaer i samme kedelige situation. [...] Tyskerne gennemsøgte alle afdelinger og kontorer og førte tid efter anden kollegaer ind i samlingsstuen til os andre. [...]

Jeg sov som de fleste andre ikke ret meget den nat og kunne selvfølgelig ikke lade være med at tænke på Ebba og Birthe, der var taget til Blenstrup og måske slet ikke var klar over, hvorfor jeg ikke kom derud som aftalt.²

Fange i kz-lejr Neuengamme. 26. september – 3. oktober 1944

Vi havde alligevel til det sidste klynget os til håbet om at forblive på dansk jord (i den dansk Frøslevlejr). Da vi nåede grænseovergangen, blev vore skridt langsommere [...]. Stedet huede os ikke, for vi blev straks klar over, at vi skulle ud på en transportrejse med tog. [...]

Efter nogen tids venten blev vi inddelt i hold på halvtreds mand og derefter holdvis gennet ind i hver sin kreaturvogn. Vi havde godt nok bemærket en del kreaturvogne, der holdt på sporet i nærheden, men vi havde ikke haft fantasi nok til at sætte dem i forbindelse med transporten af os. [...]

Det syn, der mødte os på tærsklen til vort nye opholdssted (kz-lejren Neuengamme), var mere deprimerende, end vi havde kunne forestille os. [...]

Jeg tror, vi alle følte os ilde til mode ved tanken om at skulle leve i denne uhyggelige lejr. For mit eget vedkommende sneg der sig en sær ildevarslende følelse ind i sindet. Men jeg blev dog først for alvor grebet af frygt, da jeg så de mennesker, der levede som fanger i lejren.

Ved synet af dem blev jeg klar over, hvad det ville sige at være fange i en koncentrationslejr. Man blev uvægerligt dybt rystet, når man så disse stakkels udhungrede mennesker, ikke alene ved det blotte syn af dem, men også ved tanken om den grusomhed, der lå bag deres lidelser.

Jeg glemmer aldrig, da jeg første gang så de arme mennesker, eller hvad der var tilbage af dem, for man så kun skelettynde kroppe og gustne, udtryksløse ansigter, hvor al menneskelighed syntes fortrængt. Nok havde jeg hørt lidt om, hvad der foregik i den slags lejre, men at konsekvenserne kunne være så tragiske, kom som et chok.

Efter badet blev vi vist ind i et nyt rum, og til vor store rædsel blev der udleveret samme slags lasede tøj til os, som vi før havde set fangerne bære ude i lejren.

Ikke nok med at tøjet både var laset og pjaltet. Det var også fedtet til af uhumske pletter, og endelig var det helt umuligt at finde noget, der passede.³

Fange i kz-lejr Buchenwald. 3. oktober – december 1944

Så var vi på fangetransport igen (væk fra Neuengamme). Atter skrumpede vi af sted som en sending kreaturer.

Denne gang dog ikke så meget vor vilje imod, som da vi skulle ud på de to første transporter. I dette tilfælde skulle vi jo ikke rives bort fra vore hjem eller vort land, men tværtimod forlade et sted, hvor vi under ingen omstændigheder ønskede at blive en dag længere. [...].

Toget standsede. Det kunne ikke komme længere. Vi var nået til en endestation (efter fire dage i kreaturvognen), vi var nået til koncentrationslejren Buchenwald. [...].

Lejren, der var anlagt på bjergets nordfald, bestod af en hel masse træbarakker og nogle få stenhuse. Øverst oppe mod hovedtårnet sås en kæmpe stor appelplads, der så ud til at kunne rumme mange tusinde mennesker. [...].

Efter at have fået udleveret vort fangenummer – jeg fik nr. 87090 – blev vi langt om længe vist ned i bygningens kælder (lejrens ankomstbygning), hvor vi fik udleveret en gammel slidt jakke og et par ditto bukser.

Det eneste, vi fik lov at beholde af vort eget, var vore sko. Og således klædt på forlod vi stenbygningen og marcherede mod det afsnit i lejren, vi skulle indkvarteres i.

Det tog sin tid at nå derhen, for vi skulle igennem et par pigtrådsspærringer, og vejen var smadret til efter regnvej.

Barakken, vi skulle bo i, så ikke særlig tiltalende ud. [...].

Barakken var befængt med myriader af lopper, store glubske udyr, der gjorde sig til gode på os hver eneste nat (bed politimændene) og fratog os enhver mulighed for at udnytte den sparsomme sovetid, der var til rådighed. [...].

Min hud blev sine steder helt perforeret af disse forbistrede lopper. Ja, der dannede sig ligefrem store sårlignende plamager på hele min krop. [...]

Der kom epidemier af farlige sygdomme, vi intet kunne stille op imod uden medicin og lægebehandling. Det var sygdomme som tyfus, dysenteri, skarlagensfeber, ansigtsrosen og flegmone, hvortil kom et stor antal tilfælde af angina og lungebetændelse.

Det skyldtes uden tvivl de overbelagte barakker, hvor smitten havde ovenud gode betingelser for at brede sig.

Men en epidemi var dog aldrig begrænset til enkelte barakker. Den begyndte et sted i lejren og sluttede ikke, før den havde været hele raden igennem. Det siger ikke så lidt, for lejren rummede på det tidspunkt omkring 50.000 fanger.

Da de hidtidige strabadser havde tappet os for en stor del af vor modstandskraft, blev vi – overbelægningen taget i betragtning – lette ofre for disse epidemier. Dertil kom de uhygiejniske forhold, vi til stadighed måtte leve under. De var ubeskriveligt uhumske.⁴

Pakker fra Røde Kors. Fra 8. oktober 1944

Lejren blev mere og mere overbefolket, idet der stadig ankom tusinder af (især jødiske) fanger fra de nedlagte koncentrationslejre østpå, der blev rømmet, efterhånden som russerne rykkede frem på østfronten. [...].

Det blev sværere og sværere at klare dagen og vejen i lejren, eftersom vinteren begyndte at gøre sig gældende.

Den dag, vi fik udleveret den halve Røde Kors-pakke, blev trods alt lidt af en festdag.

Tænk, efter så lang tids sult endelig at have noget rigtigt spiseligt at putte i munden, noget mættende og velsmagende! Det er umuligt at forklare, hvordan det føltes, også fordi dette noget kom hjemmefra – fra Danmark. [...].

Som tiden gik, blev fangenskab mere og mere belastende. [...]. Frigivelse og hjemsendelse lå os alle stærk på sinde. Vi talte ikke om andet, navnlig ikke efter at Røde Kors-pakkerne begyndte at nå frem til os med jævne mellemrum. [...]. De reddede uden tvivl livet for mange danske politifolk.

Fødevarer kunne intet erstatte i Buchenwald, end ikke det pureste guld. Tobak skulle man heller ikke kimse ad, for med den kunne man skaffe sig mange fordele i lejren, hvis man da ikke selv lod den gå op i frydefuld røg. [...]

Vore medfanger så til med undrende øjne. En sådan "velstand" havde de aldrig kendt til i lejren.⁵

De jødiske fanger i Buchenwald

Når vi opholdt os uden for barakken, havde vi lejlighed til at se en del fanger, der boede i nærheden. [...]. Vi så dem lige fra de armeste muselmænd (skelettynde fanger) til de mere mobile mennesker. Alt afhængig af flere ting såsom alder, helbred, fangetid og nationalitet.

Med hensyn til nationalitet var det jo ingen hemmelighed, at tyskerne ikke ligefrem elskede jøderne, russerne eller polakkerne, men tværtimod forfulgte dem, så de måtte leve i lejren som de usleste pariaer.

Vi havde udsyn ned til en afdeling for jødiske fanger, der lå længst nede ad bjergskråningen.

Disse mennesker levede under så forfærdende forhold, at det vanskeligt lader sig beskrive.

De boede i et par store luftige telte hele året igennem uden nogen form for opvarmning og uden komfort af nogen art. De var således henvist til at ligge på den bare jord uden tæpper eller andet at tage over sig. Dertil kom, at teltene lå meget udsat for efterårets og vinterens barske vejrlig.

Når der kom store regnskyl, strømmede vandet igennem teltbunden til dem, så der kom til at stå blankt vand derinde.

De døde da også som fluer, de stakkels mennesker. Vi så hver dag, hvordan ligene blev båret udenfor og lagt i stabler, og hvordan de senere blev transporteret videre til krematoriet på små kærre.

Da vi kom i arbejde, mødte vi somme tider arbejdskolonner af disse jøder, hvoraf mange var ganske unge mænd, bærende på store sten, de havde måtte hente helt nede i lejrens stenbrud for at bringe dem et eller andet sted hen, hvor der måske slet ikke var brug for dem.

De var tynde som benrader og så ud til ikke at have ret langt igen. Værst var det næsten at se deres lidende ansigtsudtryk, der syntes at afspejle alverdens håbløshed og fortvivlelse.

Et sted mødte vi dem, hvor de havde fået lov til at lægge de tunge brudsten fra sig og holde hvil i vejkanten. Sandsynligvis fordi der ingen SS'ere befandt sig i nærheden. De så på os, og vi så på dem, og man ynkedes bitterligt, når man så dem i deres ufattelige hjælpeløshed, så dem stå der huløjede og gennemsigtige i al sin meningsløshed.

Vi gik tavse videre, og de stod tavse tilbage – blot et tilfældigt møde et sted på bjergtoppen mellem mennesker af hvert sit folkeslag og med hver sin skæbne.

Ikke ret langt fra den barak, vi boede i, lå det virusinstitut, der efter krigen blev berygtet over det meste af verden, fordi man her brugte fangerne som menneskelige forsøgskaniner til medicinske eksperimenter.

Man påførte fangerne alle mulige farlige sygdomme for derefter at kunne studere sygdommens videre forløb til den bitre ende.

Vi så ofte disse stakkels ofre vakle ud og sætte sig i en stol udenfor, og der kunne de blive siddende i timevis uden at røre på sig.

For at ingen skulle komme nær, var instituttet solidt afspærret.⁶

Ud af Tyskland med De Hvide Busser. Marts 1945

Vor situation var begyndt at tegne sig lysere. Vi havde fået Røde Kors-pakker, og der tilgik os forlydende om, at alle skandinaviske fanger skulle samles i Neuengamme under tilsyn af svensk Røde Kors med henblik på en samlet hjemsendelse ved krigens slutning.

En dag i slutningen af marts modtog jeg et telegram fra Ebba (Antons hustru). Det var sendt gennem Røde Kors og indeholdt kort og godt meddelelse om, at hun den 22. marts havde født en datter på syv pund, og ikke at forglemme et >>ALT VEL! <<

Således fik jeg budskabet om Ingers fødsel. [...].

Dagen efter holdt en række danske biler parate til at befordre os videre mod nord (fra kz-lejren Neuengamme). [...]

Rejsen blev langvarig på grund af beskadigede veje. Turen gik bl.a. gennem den sønderbombede by Hamborg.

Hele byen syntes at ligge i ruiner. Og vi så det sælsomme syn, at mens der ikke sås sten tilbage af bygningerne, så stod skorstenene og ragede uskadt op. Ellers var der intet, der spærrede vort udsyn, kun ruiner og atter ruiner. Byen lå i grus. Et overvældende syn. [...]

Vi havde i dagtimerne siddet og talt om løst og fast, idet vi hele tiden fulgte med i, hvad vi passerede undervejs. Hen på aftenen faldt jeg imidlertid i søvn, og jeg sov senere så dybt, at jeg kun momentvis blev klar over, at vi passerede grænsen ved Kruså (den danske grænse). [...] Derfor så jeg intet til de mange landsmænd, der var mødt op ved grænsen for at tage imod os. [...]

Svenskerne tog godt imod os, ualmindeligt godt. Der var næsten ingen grænser for deres omsorg. Vi blev så at sige plejet og passet efter alle kunstens regler. Som rekonvalescenter (personer, der er ved at genvinde helbred og kræfter) på et bedre kursted. Og al den omsorg gav os gode muligheder for at komme til hæfterne igen efter den barske tid i de tyske lejre.

Dagen efter ankomsten sørgede svenskerne først og fremmest for, at vi kom i bad på en af byens badeanstalter. Vi fik et dejligt varmt brusebad, og derefter sprang vi på hovedet i et stort indendørs bassin. Det friskede vældigt op, og det gav sandelig også velvære at kunne trække i sæt helt nyt undertøj, der var lagt frem.

Samme dag blev vi endda ekviperet fra top til tå med ny habit, nye strømper og sko, halstørklæde og kasket samt en dejlig varm overfrakke. Derudover fik vi foræret en stor rejsekuffert. Ikke til vort aflagte tøj, for det blev anbragt i en stor dyngede udendørs og brændt.⁷

Danmarks befrielse og gensyn med familien. Maj 1945

Vi kunne allerede høre det på afstand.

Det undrede os, for der plejede at herske ro på den tid (om aftenen i deres svenske internat).

Vor undren blev endnu større, da vi nåede frem til lysningen ved bopladsen. Men det var ikke let sådan uden videre at finde ud af, hvad der var i gære. Ved første øjekast syntes kollegaerne derinde at være gået fra forstanden, sådan som de opførte sig. Pokker forstå, hvad der gik af dem? [...]

Vi nærmede os nysgerrigt. Der måtte være en forklaring. Og ganske rigtigt. Den kom prompte, så snart de så vore spørgende blikke.

>> Har I ikke hørt det? << blev der råbt. >> Tyskerne har overgivet sig! Danmark er et frit land igen! << Og i forsættelse heraf: >> Nu kan vi komme hjem! <<

Mere hørte jeg ikke på grund af den tiltagende larm fra de jublende kollegaer. Glæden var endeløs. [...]

Mange var mødt op for at tage imod os, da færgen lagde til i København. [...].

Togrejsen til Aalborg blev langvarig. Vi rejste hele natten med og var først hjemme om morgenen. Vi blev taget standsmæssigt imod af det hjemlige politimesterembede, idet en kolonne uniformerede kolleger stod parat til Banegårdspladsen for at hilse os velkommen hjem.

Det var endnu tidlig morgen, da jeg ringede på derhjemme. Omtrent samme tid som når jeg plejede at komme hjem fra nattjeneste. Sært nok!

Birthe var den af os, der var mest snakkesalig, da der var lukket op, og hun og Ebba stod i døren. >> Goddag far << sagde hun. >> Vi har fået en lillesøster <<.⁸

Flemming Hinsch, politibetjent i København 1944

"Den dag i dag kan jeg ikke holde tårerne tilbage"

Flemming Hinsch, f. 1918, var ansat ved Københavns politi, da han 19. september 1944 blev taget til fange sammen med store dele af det danske politi. Flemming blev nu sendt videre mod tyske kz-lejre, først Neuengamme, sidenhen Buchenwald.

Flemming blev i marts 1945 hentet af De hvide Busser, som kørte ham til Sverige, hvorfra han efter befrielsen tog til Danmark og blev genforenet med sin familie.

Under opholdet i Tyskland skrev Flemming dagbog og tegnede skitser fra livet i lejrene, som han holdt skjult for tyskerne. I 1994 renskrev Flemming sin dagbog og udgav den i bogform.⁹

Du skal nu læse om Flemmings oplevelser som dansk politimand under besættelsen. Flemmings fortælling starter og slutter i Danmark, men undervejs kommer han til tyske kz-lejre.

KILDEFOKUS

Mens du læser Flemmings beretning, så prøv at lægge mærke til og tænk over:

- overskrifterne og datoerne, der kan hjælpe dig med at få overblik over Flemmings oplevelser
- hvad Flemming oplever i disse lejre?
- hvordan Flemmings jødiske medfanger bliver behandlet?
- hvad konsekvenserne er for de jødiske medfanger – og for Flemming, som kigger på?
- Hvordan tror du, at hjemkomsten til Danmark og livet efterfølgende har været for Flemming? Hvad tror du, han har tænkt over?
- Flemming skrev og tegnede under sit ophold i Tyskland. Senere renskrev han dagbogen og udgav den. Hvad tænker du, at den skriveproces betyder for troværdigheden af Flemmings beretning?

Tilfangetagelse. København 19. september 1944

Den 19. september blev en dag, jeg aldrig vil glemme. [...]

Dagen begyndte ellers meget fredsommeligt med et dejligt solskinsvejr fra morgenstunden. Nok var det blevet efterår, men sommeren føltes alligevel ikke helt at have sluppet sit tag. [...]

Jeg gik ind i vagtstuen og satte mig til at læse de sidste dagsbefalinger. Der var beretning om natlige sammenstød mellem sabotører og tyskere, men ellers intet usædvanligt. Ikke antydning om, at der var noget i gære hos tyskerne.

Men præcis kl. 11.00 lød luftværnssirenerne overalt i København. Man studsede. Der plejede ikke at komme allieret angreb på denne tid af dagen.

Lidt efter hørte vi imidlertid høje råb og støvletrampen ude fra forkontoret. En kollega løb hen og åbnede døren på klem: "Tyskerne!", råbte han og smækkede døren i igen. Det var ikke nødvendigt med forklaringer. Alle styrtede hen til bagudgangen. Jeg også, samtidig med at jeg trak min pistol. "Den kan du godt stikke i lommen igen", var der en af de forreste, der sagde. Han havde allerede set, at hele gården bag stationen var omringet af tyske soldater med maskingeværer. Vi var fanget i en fælde.¹⁰

Fange i kz-lejr Neuengamme. 21. – 27. september 1944

Den 21. september ankom vi til en lejr, der hed Neuengamme. Den lå vist ikke så langt fra Hamborg. [...]

Sket var det nu med vores eget varme tøj. Det blev sendt på depot under navn og nummer, i stedet fik vi noget genbrugstøj fra afdøde fanger. Det var dog desinficeret, men ikke repareret og vasket.

Det var helt slidt til laser og uden knapper. Der var malet et stort gult kryds på ryggen og striber foran og ned langs begge ben. Man var særlig heldig, hvis der fulgte et tov med til at holde sammen på tøjet.

Nu lignede vi næsten de andre fanger. Undertøj var et ukendt begreb. Nogle havde tøj med skudhuller i.

Et nyt afsnit af vores liv begyndte. En fanges forhutlede liv. Vi havde dog den fordel, at vi var så mange, der kendte hinanden. Derved kunne vi bedre støtte hinanden og holde modet oppe.

Fjern var dog udsigten til at komme hjem. Vi kunne ikke holde op med at spekulere på, hvordan vore koner og øvrige familie havde det derhjemme. Mon de kunne forestille sig, hvor vi var?¹¹

Ankomst til og fange i kz-lejr Buchenwald. 30. september – december 1944

Efter nogle lange, deprimerende dage i Neuengammes helvede tændtes endnu engang håbet om at komme hjem. Den 27. september fik vi vort eget tøj udleveret, og kl. 17.00 skulle vi forlade lejren.

Igen af sted med godstog, halvtreds mand i hver vogn. Omgivet af soldater kørte vi mod Hamborg. Vi fulgte spændt retningen, hver gang vi kørte fremad, men blev slemt skuffede, da toget omsider kørte sydpå. [...]

Andet døgn i en godsvogn, kun forsynet med et par små udluftningshuller, og til stadighed fyldt med halvtreds mand, følte svært belastende for enhver af os, især når spanden i hjørnet stank afskyeligt, og maven rumlede af sult.

Solen skinnede udenfor, men inde i vognen var der halvmørke.

Varmen var imidlertid ulidelig. For at skaffe lidt luft, stak jeg et stykke sammenrullet pap ud mellem tremmerne for at trække vejret gennem det. [...]

Efter mange voldsomme stop nåede vi omsider, godt sultne og slemt forkomne, koncentrationslejren Buchenwald. [...].

Hele lejren var omgivet af to rækker strømførende pigtråd og vagttårne med passende mellemrum. [...]. Indenfor, bag pigtråden, havde i mange år boet tusinder af forhutlede "Häftlinge" (fanger), tæt stuvet sammen i barakker med køjer i fire etager, sammen med en sværm af lopper og kakerlakker. Uhyggeligt og svinsk, et rigtigt sted med sygdom og smitte. Mange døde da også hver dag.¹²

De jødiske medfanger i Buchenwald

Langt mindre end vor beskedne madration fik imidlertid de stakkels jøder.

At et menneske kunne leve under sådanne betingelser, i så dyb en elendighed og alligevel skulle arbejde, var svært for os andre at fatte og stiltiende se på.

I laser og pjalter, forslåede og piskede, forhutlede og sparkede, humpede de omkring. Forfulgte og forstødte havde de længe her fristet livet med affald fra andre fangers madrester.

Vores affaldsspande, som stod uden for barakken, blev nøje overvåget af de jøder, der endnu kunne bevæge sig omkring.

Ofte hændte det, at de væltede spanden af lutter ivrighed, og indholdet flød ud og blandede sig med pladsens søle og ælte, hvori der også fandtes materie fra fangernes åbne sår. Alligevel blev det spist uden omtanke for andet, end at der måtte være nogen næring deri.

Andre klarede sig fortrinsvis ved tiggeri. Hele dagen stod de foran vor dør, og hver gang vi gik ud eller ind, hørte vi de samme ord: "*Kammerad, hast du ein Cigaret?*" (Min ven, har du en cigaret?) eller: "*Kammerad, hast du Brot?*" (Min ven, har du noget brød?).

Man syntes, at her var man nået elendighedens bund, men nej, der var endnu et trin ned til "muselmændene" (de skelettynde mennesker i lejrene).

Indsvøbt i en tæppelas lå de hele dagen i deres køje eller på jorden i deres mørke telte, der hele tiden var gennemtrængt af skidt og væde fra regnvandet.

Hver gang det regnede, og det gjorde det tit, løb det lige gennem teltene, fordi de var placeret på en bjergskræning. De muselmænd, der endnu kunne gå, kom kun frem i lyset til appellerne (lejrens fangeoptælling). Ofte var appellerne så udmarvende og langvarige, at mange var døde, før en appel var slut.

Til appel var det ikke ualmindeligt, at fangerne tog deres døde med i gelederne for at få dem talt med som levende. Derved kunne de bidrage til ekstra madrationer til de overlevende.

Af og til blev stanken dog for slem. Så blev der ryddet ud i jødernes barakker og telte, og ligene læsset på trækvogne.

Den tyske oprydning var ofte så grundig, at jeg en dag tydeligt kunne høre en stemme hviske fra stablen af lig på den trækvogn, der passerede mig: "*Nicht Krematorium – nicht Krematorium*" (Ikke krematoriet, ikke krematoriet).

Ja selv om man gerne ville gøre noget for disse stakler, så magtede man det ikke.

I begyndelsen tog vi vores huer af hver gang, de kørte forbi med et lig. Jeg lagde godt mærke til, at de øvrige fanger så på os med et undersøgende blik som om, de troede, at vi spillede komedie. Senere blev vi dog lige så sløve til at "stryge topsejlet"¹³.

De indespærrede børn i Buchenwald

Hvor sørgeligt det end var at se de voksne mænd i al deres ynkelighed, så meget mere oprørtes vi ved at se en hel barak fuld af børn i alle aldre.

Hvad havde disse stakkels børn dog gjort? Hvordan kunne de være fjender af Det Tredje Rige? (Tyskland)

De havde hverken far eller mor, men dog havde de af børnene, vi så, en ukuelig selvopholdelsesdrift, og det uagtet, at de for det meste var spærret inde i deres barak, hvor de levede en slavetilværelse.

Som andre børn lå de også under for trang til søde sager. Hver gang de så os, tiggede de: "*Kammerad, hast du ein Bonbon?*" (Min ven, har du et bolche?)

En ti-årig dreng fortalte, hvordan han i tilintetgørelseslejren Auschwitz mistede sine forældre. Han viste mig lejrens mærke, der var tatoveret på hans underarm.

Engang, da vi havde fået Røde Kors-pakker, samlede vi ind til dem (børnene) af gode madvarer. Vi måtte imidlertid ikke selv gå over til dem, men måtte overlade det til en af de voksne fanger, der havde opsyn med børnene.

To dage senere erfarede vi med sorg, at det indsamlede aldrig nåede frem til børnene.¹⁴

Ud af Tyskland med De hvide busser. Marts 1945

En dag lød igen rygter om, at nu skulle vi hjem. Vi troede dog ikke på det. Vi var blevet snydt så mange gange før. Men det var et sejlivet rygter denne gang. Vi begyndte så småt at tro på, at der var noget om snakken.

Senere på dagen blev det bekræftet fra den tyske lejrlæder. Svensk Røde Kors skulle komme og hente os allerede den følgende dag. [...].

Vi sang og var helt ellevilde. Det ufattelige var sket – vi skulle hjem.

Den nat var det svært at sove, man kunne nærmest ikke beherske sine følelser. Vi snakkede længe, og stadig var det næsten ikke til at fatte.

Allerede kl. 4.00 den 31. marts holdt der en lang kortege uden for lejren.

Der var fjorten hvide volvobusser fra svensk Røde Kors, endvidere to førervogne, fire tankvogne og to motorcykler til eskorte. Sikken et drømmesyn at vågne op til. Det var helt eventyrligt. Hjertet sad helt oppe i halsen, og øjnene blev blændet af tårer.¹⁵

Modtagelsen i Danmark. 21. april 1945

Den dag i dag kan jeg ikke holde tårerne tilbage, når jeg tænker herpå. Der var mange tyske soldater med hele vejen for at passe på os, men mod sædvane holdt de en meget lav profil. [...].

Alle steder, hvor vi kom frem, blev vi modtaget på det hjerteligste af befolkningen, ikke mindst i Fredericia, hvor toget blev holdende indtil dagen efter kl. 13.30.

Det var, som om alle Fredericias indbyggere i løbet af formiddagen havde været oppe og hilse på os. Alle var meget venlige og spurgte mange gange, om der ikke var et eller andet de kunne gøre for os. Nogle kollegaer blev endda inviteret hjem til frokost af vildt fremmede. [...].

Jeg var først hjemme den 8. maj 1945 kl. 1.00.^a

Med bankende hjerte ringede jeg på. Ventede, ringede igen, men der var ingen, der lukkede op, og nøgle havde jeg ikke.

Det var lidt trist, men så tænkte jeg på Kates sygdom (Flemmings hustru, Kate, havde haft polio). Hun kunne nok ikke klare sig selv endnu. Jeg mente derfor, at hun var hjemme hos sine forældre, som kun boede et par gader fra os.

Det passede. Her fandt jeg hende omsider. Stor var min lettelse, da hun selv kunne komme mig i møde, og efter otte lange måneder faldt vi hinanden om halsen og var så lykkelige, at jeg for en stund glemte, at jeg nu havde fået en mere at hilse på. Min datter var i mellemtiden blevet 3 måneder gammel, og dejlig var hun. Hun lå så fint i sin nye barnevogn.¹⁶

^a De danske politimænd blev først sendt til Sverige med de hvide busser, da de kom tilbage i marts-april 1945. Først efter befrielsen 5. maj kunne de danske politimænd blive genforenet med deres familier i Danmark.

Ingolf Gildam, politibetjent i København 1944

"Nej, det er fandme løgn, det du så der!"

Ingolf Gildam, f. 1922, var københavnsk politimand, og blev fanget af tyskerne 19. september 1944. Fra København blev han sendt til de tyske kz-lejre Neuengamme og senere hen Buchenwald. I marts 1945 blev Ingolf hentet til Sverige af Røde Kors' hvide busser. Den 6. maj 1945 blev Ingolf genforenet med sin familie i Danmark.

I 2007 blev Ingolf interviewet om sit ophold i de tyske kz-lejre.¹⁷

Du skal nu læse om Ingolfs oplevelser som dansk politimand under besættelsen. Ingolfs fortælling starter og slutter i Danmark, men undervejs kommer han til tyske kz-lejre.

KILDEFOKUS

Mens du læser Ingolfs beretning, så prøv at lægge mærke til og tænk over:

- overskrifterne og datoerne, der kan hjælpe dig med at få overblik over Ingolfs oplevelser
- hvad Ingolf oplever i disse lejre?
- hvordan Ingolfs jødiske medfanger bliver behandlet?
- hvad konsekvenserne er for de jødiske medfanger – og for Ingolf, som kigger på?
- Hvordan tror du, at hjemkomsten til Danmark og livet efterfølgende har været for Ingolf? Hvad tror du, han har tænkt over?
- Ingolf lader sig som 85-årig interviewe om sit ophold i Buchenwald. Hvorfor tror du, at Ingolf stadig vil tale om Buchenwald? Tænk over, hvad et interview er for en genre – hvordan tænker du, at interviewet påvirker Ingolfs erindring?

Tilfangetagelse. København 19. september 1944

Årsagen til, at jeg blev deporteret, var, at jeg var politimand. Jeg blev taget sammen med cirka 1800 andre politifolk og deporteret til Tyskland. Først til Neungamme og derefter til Buchenwald.

Jeg var i København og blev taget på station 4. De kom kl. cirka halv ti om formiddagen og stillede kanoner op ude foran Kongedybet, så de kunne ramme stationen, og så myldrede de ind ad de indgange, vi nu havde. Det gik forholdsvist hurtigt. [...].

Vi blev taget den 19. september i en syndflod af regn og blev kørt ud til Langelinie og blev stillet op bagved.

Der stod vi og ventede i silende regn i en fire-fem-seks timer. Vi blev dyngvåde og blev langt om længe hevet ombord på skibet (Cometa, der sejlede dem til Lübeck).¹⁸

Fange i kz-lejr Neuengamme 21. – 25. september 1944

Vi kom til Lübeck, og der holdt kreaturvogne, som vi blev smidt ind i, og så kørte vi til Neuengamme uden for Hamborg. [...].

Alene det at smide folk ind i sådan en vogn, det var jo forfærdeligt. De arme mennesker. Og man kunne ikke komme af med hverken det ene eller det andet. [...]. Det var skrækkeligt.

Men vi fandt hurtigt ud af bagefter, at det kun var begyndelsen. [...].

Neuengamme, det var forfærdeligt.

Vi skulle aflevere vores uniformer og stod så bare der i vores undertøj.

Vi blev kommanderet og marcheret over til et depot, de havde, og der stod lejrens andre fanger og udleverede tøj til os. Men det var noget, de havde hevet af de fanger, der døde dernede, så det passede ikke her, og det passede ikke der.

Nogle af de ældre politifolk, de var lidt korpulente (kraftige) og fik udleveret tøj, der var alt for småt, så de næsten blev kvalt. Det var forfærdeligt at se, og de andre fanger stod og grinede. De synes, det var vældig morsomt. Men det var en makaber spøg.

Vi var der kun få dage, så slap vi for det. Op i kreaturvognene igen og videre til Buchenwald. Det tog næsten fire døgn.¹⁹

Fange i Buchenwald. 29. september – december 1944

I Buchenwald fik vi vores numre og besked på at sy dem på tøjet (politimændene fik udleveret stribet fangetøj). Et på brystet og et på låret. [...].

Vi var 750 mand i hver barak, så vi fyldte to en halv barak. [...].

Der kunne ligge fem mand i hver køje, og der var tre bokse op.

Der var ikke meget plads at røre sig på. Der har vel været halm eller et eller andet i det sækkelærred, der lå der, men det var så smuldret, at der ikke var noget tilbage, det var det rene sækkelærred, der lå oven på brædderne.

Når vi lå fem mand, kunne man ikke vende sig selvstændigt. Det var umuligt. Det var med at vende sig alle sammen på en gang.²⁰

De jødiske fanger i Buchenwald

Latrinen (toiletet) var kun et stort betonhul med en mur, sådan at man kunne sidde ligesom på et sæde. Der var sat et rækværk op i midten, som man kunne holde ved.

Jøderne brugte den samme latrin, som vi brugte, og nogle af dem var så svage, at der mere end en gang var en af dem, der rutsjede ned i betongrøften.

Vi gjorde, hvad vi kunne for at hive sådan én op og få skyllet ham af. Det er sådanne ting, der hænger i én (noget man aldrig glemmer). [...].

Der kom mange jøder, og de blev udsultet på det groveste, og det gjorde, at der hver dag blev kørt fladvogne trukket af andre hæftlinge (fanger), forbi de barakker, vi boede i, med top på af lig, hvor armene hang og daskede og benene til den anden side.

Buchenwald ligger på et højdedrag, der hedder Ettersberg. Det er et temmelig stort højdepunkt, så lejren var næsten altid dækket af skyer, og var der ikke skyer, så var der regn. Der var meget, meget fugtigt.

Nede ad skråningen bag ved lejren var der oprettet en jødelejr, men det var telte. Der løb vandet ned under teltene.

Der har vel været omkring en 6-8000 jøder dernede. Det er klart, at det kunne ingen mennesker overleve.

De var udsultede i forvejen, og hver dag hentede man en 30-40 måske 100 dernede fra op til krematoriet (der hvor man brændte ligene).

De blev stablet ind i en gård, og de blev lagt ind i bunker.

Det var forfærdeligt at se. Første gang man går derind. Så skynder man sig ud igen, og næste gang, man kommer forbi, siger man; "*Nej, det var fandme løgn, det du så der,*" og så går man derind igen og ser: "*Jo, den var altså god nok*". Fandme stablet op i, ja til førstesals højde med lig på en 25 meter lang plads.

Der er mennesker, der aldrig ser et lig i deres liv. Her så man bare på én dag flere tusinde.

Det var rædselsfuldt. Det er klart, at sådan noget gnaver én i hovedet. Ikke så meget mere som det gjorde på et tidspunkt, men det er forfærdeligt at gå og tænke på.

Allerede inden jul havde vi nogle og tres døde politifolk, og politifolk ved godt helbred, og helt anderledes i stand og kondition end de mennesker, der sad dernede.²¹

Hjemtur til Danmark. Marts – april 1945

Tilbageturen skete på den måde, at vi kom fra Buchenwald og ud i nogle arbejdslejre i julen 1944. [...]. Derfra kunne vi høre, hvordan fronten rykkede nærmere.

Togene kørte igennem med soldater og såedes soldater og krigsmateriel, som de kørte tilbage fra fronten. [...].

Bernadotte gjorde, hvad han kunne for at trække os ud af arbejdslejrene og hjem, men tyskerne fastholdt, at alle danske og norske fanger skulle samles i Neuengamme, før de måtte sendes hjem, og der måtte vi indordne os under de aftaler, han havde truffet med tyskerne om, at vi skulle interneres i Sverige.

Jeg måtte med til Sverige [...]. Vi fik budskabet (Danmarks befrielse) den 5. maj om aftenen. [...]. Jeg var hjemme allerede den 6. maj om eftermiddagen.²²

Aage Nielsen, politibetjent i København 1944

"Ligene blev lagt i en dyngde uden for barakken på jorden."

Aage Nielsen var dansk politimand i København ved Politigården, og blev 19. september 1944 taget til fange af tyskerne, der herefter sendte Aage og hans kollegaer til tyske kz-lejre, først Neuengamme, siden Buchenwald. I marts 1945 blev Aage, sammen med andre skandinaviske fanger, hentet til Sverige af Svensk Røde Kors. Kort efter Danmarks befrielse 4.-5. maj 1945 blev Aage genforenet med sin familie i Danmark.

Under opholdet i de tyske lejre nedskrev Aage hverdagens forhold og begivenheder i små notatbøger, han holdt skjult for tyskerne. I 1970 renskrev han sine gamle notater og udgav sine erindringer i bogform.²³

Du skal nu læse om Aages oplevelser som dansk politimand under besættelsen. Aages fortælling starter og slutter i Danmark, men undervejs kommer han til tyske kz-lejre.

KILDEFOKUS

Mens du læser Aages beretning, så prøv at lægge mærke til og tænk over:

- overskrifterne og datoerne, der kan hjælpe dig med at få overblik over Aages oplevelser
- hvad Aage oplever i disse lejre?
- hvordan Aages jødiske medfanger bliver behandlet?
- hvad konsekvenserne er for de jødiske medfanger – og for Aage, som kigger på?
- Hvordan tror du, at hjemkomsten til Danmark og livet efterfølgende har været for Aage? Hvad tror du, han har tænkt over?
- Aage noterede sine oplevelser under opholdet i Buchenwald. Senere renskrev han noterne og udgav sine erindringer. Hvad tænker du, at den skriveproces betyder for troværdigheden af Aages beretning?

Tilfangetagelse. København 19. september 1944

Kl. 11.00 blev der givet flyvervarsel (luftalarm), hvilket vi fandt mærkeligt, idet der hverken havde været givet forvarsel eller alarmtilstand, men vi havde jo tidligere oplevet overraskende angreb – ingen kunne tænke sig, at alarmen alene blev givet med henblik på politiets arrestation. [...].

På Politigården, hvor jeg havde tjeneste – jeg skulle egentlig have haft fridag, men havde byttet tjeneste med en kollega – rykkede tyskerne talstærkt ind gennem portene vejledt af danske SS folk og andre landsforrædere, deriblandt politimænd, der var gået i tysk tjeneste og som ikke fandt sig for gode til at være med til at arrestere deres egne tidligere kollegaer. [...].

Alle måtte aflevere våben, hvorefter alle med hænderne i vejret blev gennet ned i den runde gård, hvor personalet fra de forskellige afdelinger i og omkring politigården efterhånden samledes. [...].

Da vi bad om lov til at tage overtøj og madpakke med, brølede den danske SS-mand, at det blev der ingen brug for, vi skulle ned i den runde gård, hvor vi ville blive skudt. Jeg kom således afsted uden andet, end hvad jeg stod og gik i, og da vejret var højsommerligt, var det kun tyndt sommertøj.²⁴

Fange i kz-lejr Neuengamme. 21. – 25. september 1944

Vi havde på afstand kunnet se nogle rygende skorstene, og efterhånden, som vi kom nærmere, kunne vi se dels de høje vagttårne, dels de grå og grønne barakker.

Toget standsede op med en serie bump, stød og slag, som det nu var skik. Her var ingen banegård, men vi holdt på et vigespor. [...].

Vogndørene blev nu åbnet, og en skare vilde mænd råbte og skreg >> Los – Los – Los! << - Vi fandt ud af, at det betød, at de ønskede vi skulle stige af, og at det åbenbart ikke kunne gå for hurtigt.

De første, der kom ned på jorden, forsøgte at stille sig op for at give kammeraterne en hånd, men den slags hjælpsomhed var der ingen plads for.

Af de råb, der lød, forstod vi, at de ønskede, at vi skulle stille os op 5 og 5, det havde vi for øvrigt allerede prøvet nogle gange.

SS-erne var meget 'hjelpsomme', og hvis det kneb for nogen at forstå på anden måde, eller komme hurtigt nok på plads, var de ikke uvillige til at bruge de kraftige hundepiske, de alle var bevæbnet med, eller lade en af blodhundene (schæferhunde) hjælpe til. [...].

Bag høje pigtrådshegn – vi var endnu udenfor – så vi nogle skabninger i de mest mærkelige dragter, slæbe på sten, trille med tipvogne osv., alle under opsyn af skrigende og piskende SS-er. [...].

I det øjeblik vi passerede ind gennem porten til appelpladsen istemte et orkester >> Alte Kameraden << (Gamle kammerater, tysk militærmarch).

Vi følte os meget bærede – eller måske rettere meget forbavsede – over en sådan modtagelse, men det blev da også senere opklaret, at det ikke var til ære for os, men en daglig foreteelse ved arbejdets begyndelse og afslutning.

Orkestret var iført >> pyjamas <<, den sribede fangedragt, som vi senere skulle lære at kende. De var fanger som os. [...]

Ved baderummet fik vi besked på, at vi skulle aflevere alt, hvad vi var iført og havde på os, idet vi skulle iklædes lejrens tøj.

Vi kom ind i et rum, i hvilket der sad nogle SS-er, dels med journaler, i hvilke vi blev registreret, dels med konvolutter i hvilke vore værdigenstande som ure, fyldepenne, vielsesringe samt vore penge blev lagt.

Vi sagde >> farvel << til disse ting, vi regnede ikke med at se dem mere.²⁵

Fange i kz-lejr Buchenwald 29. september 1944 – 19. december 1944

Vort tog satte sig i gang. Vor bevægelse ved afsked med denne lejr (Neuengamme) gik ikke særlig dybt, og ingen af os ønskede nogensinde mere at gense dette sted. [...]

Den 29. september 1944 kl. 15.30 ankom vi til Buchenwald. [...]

Fra den forhenværende banegård (banegården var blevet bombet) førte brede, asfalterede veje rundt i lejren [...].

Vi fortsatte og passerede et hus på modsat side af vejen. Her var opstillet kanoner foran indgangen, og vi fik at vide, at det var kommandantens bolig – her boede han sammen med den kvinde, der lod fanger slagte for at få deres tatoverede hud til lampeskærme, punge og tasker (der er tale om lejrkommandanten Karl-Otto Koch og Ilse Koch).

Kort efter, at vi havde passeret dette hus, svungede vejen til højre, og vi stod over for hovedindgangen til det, der i nogle måneder skulle være vort opholdssted, og hvor så mange af vore kammerater skulle lade livet^b – vore tab var dog for intet at regne sammenlignet med dødens høst blandt andre nationers fanger (i Buchenwald). [...]

Barakken, vi skulle bo i, var en gammel staldbarok, der var opdelt i 12 bokse, hver med et flademål på 3,15 x 4 meter.

Mod boksens ydervæg var der slået reoler op i 4 etager bestemt til at være soveplads for os, men da der på gulvet kun var plads til 6-7 personer ved bænke og bord, måtte de øvrige tilbringe tiden – den tid, man ville eller skulle opholde sig i barakken – på reolen.

I hver boks skulle der bo 41 personer, og vi målte op, at der var nøjagtig 28 cm. soveplads til hver. I nogle af boksene var der på hylderne hist og her lagt papirmadrasser indeholdende nogle klumper træuld, nogle steder var der intet i poserne, og de fleste steder var der kun de bare brædder.

De kollegaer, der sov på de bare brædder, havde den fordel, at der ikke i disse køjer var så mange lopper som tilfældet var, hvor der var madrasser, men der var dog lopper overalt, lopper i tusindvis [...].

Under gulvet vrimlede det med rotter, der naturligvis også skaffede sig adgang til rummet over gulvet for at søge noget til livets ophold, så tomme var barakkerne ikke, da vi flyttede ind.²⁶

^b 81 danske politifolk døde under deres ophold i Tyskland, heraf ca. 60 i kz-lejren Buchenwald. De primære dødsårsager var en kombination af lejrens uhygiejniske forhold, kulde og tildragelsen af de mange epidemiske sygdomme, der stortrivedes i kz-lejrene.

De jødiske medfanger i Buchenwald

Blandt jøder og polakker m.fl. var det en regel, at man beholdt de døde i boxene så længe som muligt, og talte dem med (ved appel) for at få udleveret deres (mad)rationer til fordeling blandt de levende.

Så langt kom vi lykkeligvis aldrig. [...].

Under appellerne (lejrens fangeoptælling), som alle naturligvis skulle deltage i – blev disse stakler jaget ud mere end en time før andre fanger, og alle måtte ud, så vi dem ligge på jorden mellem rækkerne og på bænke, der blev båret ud af medfanger og stillet op.

Den første morgen efter vor ankomst var vi vidne til, at 8 af disse stakler blev båret ud af barakken som lig. De var fuldstændig afklædt, og ligene blev lagt i en dyngede uden for barakken på jorden. [...]

Da vi ankom til lejren, var naboerne jøder, der var sendt til Buchenwald på rekreation – fortalte man os.^c

Disse stakler, der havde været beskæftiget i den tyske krigsindustri, var kommet fra andre fangelejre i Tyskland, hvor de havde pådraget sig forskellige sygdomme, der havde gjort dem uarbejdsføre og derfor kun var til besvær i disse lejre, hvor kun arbejdsføre personer var ønskede. [...].

Hos disse stakler stiftede vi for første gang bekendtskab med den frygtelige vitaminsygdom >> Flechmona <<, der medførte hævelse i ansigtet, på arme og ben.

I adskillige tilfælde havde man opereret disse sygdomme – dvs. man havde skåret det betændte sted op, og i adskillige andre tilfælde var det betændte sted selv gået op, hvilket ikke var bedre. Disse gabende sår var i mange tilfælde slet ikke forbundet, og var der tale om forbindelse, var det kun papirbind, der som regel var fyldt med blod og materie. Sårene var ofte så dybe, at man i bunden kunne skimte knoglerne.

Der var nu heller ikke så meget til at dække knoglerne, idet disse stakler var udhungrede i en sådan grad, at der faktisk kun var tale om skind og ben – de blev kaldt >> Muselmænd << når et vist minimum af sul var nået. [...].

Det var altså langt fra hyggelige naboer at se på, og man undrede sig over, at der overhovedet kunne blive ved med at være liv i mennesker, der så sådan ud og blev behandlet, som de blev behandlet.

Indtil vi vænnede os til at spise op, gjorde beboerne i blok 62 (jøderne) sig til gode med vores levninger.

Når vi havde spist, hældte vi kartoffelpil og andet, der var blevet til overs, ud i en tønde, der var stillet op ved indgangen til vor barak, og der opstod herefter vilde slagsmål mellem staklerne for at redde sig en lille smule af dette affald; de forsøgte for enhver pris at opretholde livet, det var jo ikke gamle mennesker alle sammen, men folk i alle aldre, ja, selv drenge på 12-13 år var der mellem fangerne.

Der stod næsten dagen igennem flokke uden for vore barakker for om muligt at formå en eller anden til at stikke dem en stump brød eller andet spiseligt, men som regel måtte vi sige >> nej <<

Vi delte w.c. med beboerne i blok 62 (jøderne). [...].

Vi fik efter nogen tids forløb udvirket, at vi fik vor egen w.c.-afdeling – ikke fordi vi følte os bedre end vore kammerater i blok 62, men fordi det var for uhyggeligt at sidde sammen med dem. [...].

En dag sad jeg på brættet ved siden af en gammel jøde – Muselmand var han – og hans ben var fyldt med betændte sår. Han havde smøget sine benklæder op, og nu sad han og skrabadet sine sår med et potteskår, og sår og materie spiste han efterhånden, så fik han dog noget i maven.²⁷

c Jøderne i nabobarakkerne ventede på at blive sendt til Auschwitz og gasset som uarbejdsdygtige jøder. Da de jødiske naboer alligevel var dødsdømt, gjorde lejrpersonalet i Buchenwald intet for at holde dem i live indtil transporten mod Auschwitz. Denne aftale mellem Auschwitz og Buchenwald vidste det danske politi ikke noget om.

Røde Kors pakker. Fra 8. oktober 1944

Det skete også, at der var glædelige nyheder – noget mere festligt var >> Røde Kors-pakkernes ankomst <<, og var der brev hjemmefra, kunne man se disse store, stærke, danske politimænd sidde på en bænk eller på kanten af en køje med tårerne trillende ned ad kinderne.

På det lille stykke papir, var nedskrevet noget om den kærlighed, vore kære derhjemme havde til os. Nogle fik at vide, at de var blevet far, nogle havde jubilæum, andres børn blev konfirmeret, enkelte havde sølvbryllup. [...].

Røde Kors sendte os også en dejlig gavepakke med tøj.

Der var 2 sæt undertøj, en skjorte, 2 par sokker, et par skistøvler – det var vel nok vidunderligt at få et par hele støvler på – et par benklæder, en skihue og en dejlig stortrøje. Dertil spisegrejer (ske og kniv) til afløsning af de trægrejer, vi havde fået udleveret eller selv havde fremstillet ved hjælp af vores lommeknive.

Vi begyndte næsten at føle os som mennesker igen iført dejligt rent tøj og varmt tøj og i stand til at spise med rigtig værktøj – vi var ved at blive prominente fanger (fanger, der havde bedre forhold end lejrens andre fanger). [...].

Et stort problem for os var at få tilberedt noget af den mad, der var i pakkerne, der var røget flæsk, der skulle steges, havregryn til grød, tørmælk osv., og der var kun 2 almindelige kakkelovne til rådighed til 600 mand, der boede sammen, og som måtte skiftes til at komme til ovnen. [...].

Ofte gik vi ud på pladsen foran barakkerne, hvor vi fik antændt bål, og nogle stykker slog sig så sammen om bålet, lavede en biks havregrød, stegte nogle stykker flæsk. [...].

En del af os afleverede dog en del af pakkernes indhold – særligt sukker og kiks – i barakken ved siden af, hvor en mængde børn i alderen 2-10 år var indkvarteret.

De var taget sammen med deres forældre og ført bort fra hjem og land. Nu var der kun ganske enkelte af de voksne tilbage, de fleste døde under de strabadser, de havde gennemgået i andre lejre.²⁸

Ud af Tyskland med de hvide busser. Marts-april 1945

Ved 8-tiden rullede de første svenske busser frem om hjørnet. [...].

I hver vogn var der en civil gestapo-mand, men vi havde det meget frit. Det, der generede os mest, var, at alle vinduerne var afblændede med krydsfiner, så vi ikke kunne se ud. Vi havde dog ikke kørt ret længe, før mørklægningen fald ned fra et par af vinduerne, og det var ikke muligt at få den til at sidde fast igen. [...].

Der er ikke meget at sige om køreturen, der normalt foregik med en gennemsnitsfart på 60-80 km/t, svenskerne kørte jo på rigtig benzin.

Vi passerede af og til tankspærringer, og i vejkanterne lå efterladenskaber fra de mange flygtninge-kolonner og andre transportere. Her var såvel sammenbrudte motorkøretøjer som almindelige vogne og døde dyr.

Den 4. april 1945 kl. 03.20 rullede den vogn, hvori jeg befandt mig, over grænsen. Idet vi passerede grænsen, istemte vi spontant >>Der er et yndigt land<< [...].

Så snart vi var på dansk grund blev vogn døren åbnet, og en frisk ung pige stak hovedet ind gennem døråbningen, og på sit djærve sønderjyske udtalte hun et >>Velkommen hjem<<. Det blev sagt med en betoning og på en måde, så vi virkelig følte, at nu var vi hjemme.

En stor flok sønderjyder, hovedsageligt unge piger, var mødt op for at give os denne første velkomsthilsen. De havde stået og ventet fra om eftermiddagen og til nu midt om natten.

En ældre mand stak hovedet ind og sagde >>Ja, der kan I se, I kan ikke engang komme hjem, før æ piger renner etter jer!<<.²⁹

Danmarks befrielse og hjemkomst til Danmark 4. maj 1945

Hvor var det dejligt at gå op ad den kendte trappe og at stå foran den dør, der bar ens navn – jo, nu var vi hjemme, og nu behøvede vi ikke mere at frygte, at vi på ny skulle blive taget af tyskerne og ført tilbage, dertil var krigens afslutning for nær, var vi sikre på.

I vort hjem var en større skare kommet sammen.

Først skal jeg naturligvis nævne vore to dejlige unger. De sagde ikke ret meget, men de veg ikke fra mig, fra det øjeblik, jeg gik gennem entrédøren, til de om aftenen blev lagt i seng, og det var naturligvis far, der måtte bede aftenbøn sammen med dem den aften.

Der var i øvrigt gået telefonbesked rundt til vor familie og vore venner, og så mange, som kunne være med, var nu samlet for at byde mig velkommen hjem. [...].

Gang på gang trængte tårerne sig frem, men vi havde da også sagt til hverandre dernede (i Tyskland), at hvis vi kom hjem og var raske, ville vi have lov til at tude, og det løfte holdt i hvert fald jeg, det var simpelt hen umuligt at lade være. [...].

Da det samme aften gennem radioen blev meddelt, at de tyske trupper i Danmark havde kapituleret (overgivet sig), var det næsten for meget for os. Så megen glæde på én dag – det var ved at tage pippet fra os.³⁰

Kristian L. Rasmussen, politibetjent i Odense 1944

"100 døde. Lå strøet fra porten hen over appelpladsen"

Kristian Laurits Rasmussen (f. 1899, d. 1976) var dansk politimand i Odense, da han 19. september 1944 blev fængslet af tyskerne og overført til den danske Frøslev-lejr. Herfra gik turen sammen med ca. 2000 andre danske politifolk til de tyske kz-lejre Neuengamme og Buchenwald.

Kristian blev i marts 1945 hentet af De hvide Busser, som kørte ham til Sverige, hvorfra han efter befrielsen tog til Danmark og blev genforenet med sin familie. I hele perioden i tysk fangenskab skrev Kristian dagbog, som han holdt skjult for tyskerne. I 1995 indleverede Kristians søn sin fars dagbog til Odense Stadsarkiv.³¹

Du skal nu læse om Kristians oplevelser som dansk politimand under besættelsen. Kristians fortælling starter og slutter i Danmark, men undervejs kommer han til tyske kz-lejre.

KILDEFOKUS

Mens du læser Kristians beretning, så prøv at lægge mærke til og tænk over:

- overskrifterne og datoerne, der kan hjælpe dig med at få overblik over Kristians oplevelser
- hvad Kristian oplever i disse lejre?
- hvordan Kristians jødiske medfanger bliver behandlet?
- hvad konsekvenserne er for de jødiske medfanger – og for Kristian, som kigger på?
- Hvordan tror du, at hjemkomsten til Danmark og livet efterfølgende har været for Kristian? Hvad tror du, han har tænkt over?
- Kristian skrev dagbog under opholdet i Tyskland. Hvad tror du, den ophavssituation har betydet for det, Kristian har skrevet?

Tilfangetagelse og internering i Frøslev

Odense 19. september 1944

Kl. 11.00 rådhuset omringet og beskydt af tyskerne og samtlige tilstedeværende anholdt og afvæbnet for politiets vedkommende.

Alt kvindeligt personale samlet tillige med politifolk, men dimmitteret (sendt hjem) ved 13-tiden.

Politibetjent Børge Rasmussen, som havde post i porten til rådhuset, dræbt af tysk soldat med skud gennem hovedet og slæbt ind i porten.

Kl. ca. 13.30 i tyske biler med bevæbnet Gestapo-eskorte og tyske soldater i bilerne kørt til Jernbanegades Skole sammen med 60 andre politimænd og en civilperson og indkvarteret i gymnastiksalen.

21. september 1944

Skolens tilførselsveje afspærret med pigtrådsbukke og under bevogtning af soldater. [...].

'Poul Tysker' (dansk nazi-håndlanger) givet ordre til alle vinduer lukkede – mange hustruer mødt op for at vinke – og meddelt, at flugtforsøg og oprør undervejs ville øjeblikkelig blive skudt.

Ingen meddelelse om, hvor turen skulle gå hen. Kortegen ført til Frøslevlejren.

25. september 1944

Kl. 8.00 opstilling udenfor i marchkolonne og afmarch over grænsen ved Padborg passeret kl. 8.45. March til Harrisle Station, hvortil ankommet kl. ca. 9.30. Indlæsning i kreaturvogne. [...]

Kørt hele natten. Ankommet til Hamborg kl. ca. 20.00 til en forstad. – Ingen søvn eller mad – ingen sidde- eller soveplads – nogle brædder til at lægge i bunden og sidde på.

Alle blottet hovederne under passage af grænsen. – Mange alvorlige ansigter undervejs til grænsen.

Fanger i kz-lejr Neuengamme. 26. september – 3. oktober 1944.

Tirsdag. d. 26. september

Kl. 10.00 ankommet til koncentrationslejren Neuengamme ca. 32 km sydvest for Hamborg. 50 mand ad gangen afklædt til badning – alt tøj og værdigenstande frataget. [...]

Ved ca. 17-tiden varm suppe (uspiseligt svinefoder) - første mad siden søndag aften i Frøslevlejren.

Mandag d. 2. oktober

Overværet at fangerne i blok 15 (politimændenes nabo-barak) fik mad. – al verdens elendighed samlet: Russerne, polakker, franskmænd, bulgarere, litauer, lettere, rumænere med flere ville efter mere mad fra blok 16 krybende hen til karrene med mad. [...]

Talt med flere danskere, der fortalte, faktisk at der i forgårs aftes blev hængt 25 russere og to tyskere – så dem stå i kø til hængningen, der varede 35 minutter. [...]

Bestemte rygter om at vi skal afrejse i morgen kl. 15.00.

Ankomst til kz-lejr Buchenwald. 5. oktober 1944

Torsdag d. 5. oktober 1944

Ankommet Weimar kl. 7.55. Frygtelig rejse. En-to gange lidt vand.

Kl. 10.40 ankomst til lejren Buchenwald og udstigning af jernbanevognene fandt sted. Lejren er meget alvorligt beskadiget ved bombing, som har fundet sted den 24/8. [...]

Udleveret hue, benklæder og jakke, og efter yderligere ventetid udenfor, hvor der var meget koldt, ført til barak nr. 57, hvor alle (danske politimænd fra Fyn) indkvarteret i treetagers senge, hver med plads til 40 mand. Et tyndt enkelt tæppe udleveret til hver. Intet underlag i sengene ud over papir hessian (sækkelærred) uden fyld.

Senere varm suppe, der smagte udmærket.

Søndag d. 8. oktober 1944

Morten kommet med Røde Kors pakke til hver af os. Min indeholdt:

tøfler,	et pund smør,
en skjorte,	en pakke tændstikker,
et sæt undertøj,	en pakke tobak,
tre par sokker,	en tandbørste,
fire lommeørklæder,	et stk. barbersæbe,
to stk. stoppetråd,	en tube tandcreme,
en nål,	et stk. sæbe,
en pakke Ruga knækbrød,	en kam og en blyant.
to stk. pølse,	

Nabo til de jødiske fanger i Buchenwald. Januar 1945

Dagbogsudrag fra perioden 11. – 31. januar 1945

1/5 brød + margarine. Dejlig supper + kartofler. Sneet om natten.

Transport af jøder i kærre. 1400 transportanter (jøder, der er gået fra Auschwitz), heraf 100 døde. Lå strøet fra porten hen over appelpladsen.

En af dem faldet om uden for blok 51, men sparket op.

Afleveret min varme stortrøje tilhørende lejren. Gået og frosset i tynd beklædning. Stor rengøring i blokken og boxene (politimændenes barak skulle jævnligt rengøres), hvorunder alle gået ude. Skal være 19. graders kulde.

Set mange jødelig blive kørt bort.

Om formiddagen ordre til pakning, da vi skal flytte til anden blok (barak). Om eftermiddagen besked om, at vi først skal flytte i morgen tidlige til anden politisk blok, men ikke hvilken. [...]

På banen skal stå 4000 i jernbanevogne og 10 waggoner med polske kvinder og børn. Russerne har nu nået Posen.

Der skal være en strøm af flygtninge (jøder) på vej hertil fra Auschwitz.

I blok 57 bor nu 1000 fanger (jøder) ankommet fra Auschwitz. De 260 døde, heraf ni sidste nat, og blokken skal være fyldt med lus, det var på tide, vi kom derfra.

Spist sidste stumper af Røde Kors pakken. [...]

Intet at mærke i knæet. Har sidste nat ligget varmt, så det har nok været kulden.

Krematoriet (der hvor ligene bliver brændt) har arbejdet for fuld kraft hele sidste nat. Ligene skal være stablet op i gården, da de ikke kan nå at brænde dem. Der skal i går være ankommet 11.000 fanger hertil.

Uhyggelig drøm om natten om at Per og Ole (Kristians sønner) tilskadekommet, da de var ude med mig i bil og begge indlagt i sygehuset.

Uden for blok 57 og 59 lå til morgen flere lig kastet ud i sneen, delvist nøgne.

Det er sært, at der ikke kommer brev fra min elskede. Røde Kors pakkerne var løgn og opspind. Sulten hele dagen på grund af lille ration.

Dagbogsudrag fra perioden 9. – 20. februar 1945

Jammer og skrig fra ufærdig barak lige overfor 17, som i løbet af natten er fuldt med hæftlinge (jødiske fanger) fra transport.

Døde kørt bort fra barakken dagen igennem og transport hele dagen af døde fra revirerne til krematoriet.

Set død ligge uden for barakken utildækket. Flere børn kommet og set det.

Humøret mindre godt.

Det er nok, fordi vi har det så godt, så der er mere tid til at tænke på fremtiden og ikke den øjeblikkelige situation, f.eks. med hensyn til madspørgsmålet.

Røde Kors pakkerne udleveret. Indeholdt bl.a. 20 pakker cigaretter og en pakke tobak pr. mand, og der er yderligere en pakke til pr. mand. Det er næsten ikke til at have det og ikke til at forstå, hvordan vi skal få det spist.

– Under tur i Kleine Lager (det område i lejren, hvor politimændene bor) om morgenen set to lig – det ene nøgent – ligge på jorden uden for blok 57.

Jøderne skal have benyttet den trafik at tage deres døde med til appel, hvorved brødrationen blev udleveret og spist af de pågældende.

Ud af Tyskland med De hvide busser. Marts 1945

Fredag og lørdag d. 16.-17. marts 1945

Det tyder på, at der er stærke kræfter i bevægelse for at få alle skandinaver samlet og hjemsendt.

Det var dejligt, om vi snart skulle hjem.

Alle politimænd råbt op sammen med 20 andre danskere til hjemtransport i morgen kl. 9 med danske røde kors biler.

Ankomst til Danmark. 3. maj 1945

Storstilet modtagelse i alle byer – sort af folk – cigaretter og blomster kastet ind gennem vinduerne.

I Kolding madpakke fra Røde Kors. Fra Blommenslyst og gennem hele Odense et opbud af mennesker som ved en kongemodtagelse.

Det bedste af alt min elskede (Kristians hustru) med i bilen fra Blommenslyst til Nyborg. [...]

Under køreturen gennem Odense havde jeg også haft den lykke at hilse på vore to drenge.

I krydset Allégade-Reventlowsvej-Hjallesevej, hvor bilerne måtte stoppe op et øjeblik på grund af menneskemasserne, opholdt begge drenge sig.

Da en ung mand på cykel blev klar over, at Ole var en søn af mig, tog han ham op på sin cykel og fulgtes med bilen et stykke, så jeg fik lejlighed til at hilse rigtigt på ham og snakke med ham.

Thomas Geve, en tysk-jødisk dreng i Auschwitz og Buchenwald

"Jeg var intet andet end et nummer, som ingen bekymrede sig for. En slave, der kun fik lov til at leve, så længe jeg var nyttig"

Nu har du læst om en eller flere danske politimænds erfaringer i Nazi-Tyskland under krigen. Nu skal du høre om Thomas Geve, der var en tysk-jødisk dreng, som voksede op i det antisemitiske Tyskland.

LYTTE- ELLER LÆSEFOKUS

Mens du læser eller lytter til Thomas' historie, så prøv at lægge mærke til og tænk over:

- overskrifterne og årstallene, der kan hjælpe dig med at få overblik over Thomas' oplevelser
- hvordan jødiske Thomas' liv adskiller sig fra andre tyskeres liv efter Hitlers magtovertagelse i 1933
- hvordan 2. verdenskrig ændrer Thomas og hans families liv. Prøv også at sammenligne med forholdene i Danmark
- hvordan Thomas og hans familie bliver behandlet i de nazistiske lejre. Prøv også at sammenligne med, hvordan de danske politifolk bliver behandlet. Er der forskel?
- hvordan krigen slutter for Thomas? Prøv også at sammenligne med, hvordan krigen slutter for Danmark og de danske politifolk. Er der forskel?

Livet før Hitlers magtovertagelse 1929 – 1933

Thomas Geve blev født i det østlige Tyskland, i Stettin, i efteråret 1929, hvor han som lille dreng nød at sejle på floden Oder med sine forældre. Det bedste, lille Thomas vidste, var dog at arrangere sneglevæddeløb i den lokale park.

I 1933 kom Adolf Hitler til magten i Tyskland. Hitler indførte hurtigt en lang række anti-jødiske love, der også ramte Thomas' familie, fordi de var jøder. Lovene forbød bl.a. jøder at opholde sig i offentlige parker og badeanstalter. Lovene gjorde også mange jøder arbejdsløse. Thomas' far, der var læge, mistede sin lægepraksis, og familien havde svært ved at forsørge sig selv. Derfor måtte familien flytte til minebyen Bytom, hvor farens familie kom fra.

*"Da Hitler kom til magten, forsvandt vores behagelige fritidsaktiviteter"*³²
(Thomas Geve)

At vokse op i Nazi-Tyskland 1933 – 1939

Selvom de anti-jødiske love fortsatte med at begrænse livet for Tysklands jøder, kæmpede Thomas' forældre for at give Thomas en god og tryk opvækst. Moren tog ofte Thomas med på udflugter til Polen, der lå tæt på Bytom. Her gjaldt de anti-jødiske love nemlig ikke.

I 1936 tilmeldte faren 7-årige Thomas den samme jødiske skole, han selv havde gået i som barn.

Thomas og de andre jødiske elever forstod ikke, hvorfor de ikke måtte deltage i fejringen af Hitlers fødselsdag, ligesom alle de andre skoler gjorde. I stedet blev der kastet sten mod den jødiske skole og råbt skældsord efter eleverne.

*"Vi blev opfattet som foragtede jødiske skarnsunger"*³³
(Thomas Geve)

Natten mellem den 9. og 10. november 1938 overfaldt Hitlers håndlangere jøder og jødiske kvarterer i hele Tyskland. De nedbrændte synagoger, brændte jødiske bøger og ejendele og smadrede vinduer i jødiske butikker og ejendomme.

*"Jeg vågnede ved larmen på gaden under mit vindue. [...] På det modsatte fortov så jeg, hvordan den jødiske skobutik blev røvet, mens glasparket blev slået i stykker."*³⁴
(Thomas Geve)

Thomas' forældre var nu alvorligt bekymrede for familiens fremtid i Tyskland. Faren begyndte at undersøge og planlægge, hvordan familien kunne flytte til et andet land.

I foråret 1939 lykkedes det Thomas' far at rejse til London, hvor han ville lave en ny lægepraksis. Hvis han kunne vise de engelske myndigheder, at han godt kunne forsøge sig selv og sin familie, måtte familien gerne flytte med efter et stykke tid.

Mens Thomas og moren ventede på at få lov til at rejse til London, flyttede de til Berlin, Tysklands hovedstad.

Livet i Berlin 1939 – 1943

Farens plan gik desværre i vasken. Da Tyskland invaderede Polen 1. september 1939, startede 2. verdenskrig. Familien var nu adskilt, faren i London, Thomas og moren i Berlin.

Livet i Berlin var ikke nemt for Thomas og hans mor. Anti-jødiske love betød, at de næsten ingenting måtte. Jøder måtte f.eks. ikke længere benytte Berlins større gader uden rejsetilladelse. Fra 1942 skulle alle jøder også bære gule jødestjerner på deres tøj.

Selvom Thomas startede i en ny jødisk skole i Berlin, blev den hurtigt lukket, og Thomas sad alene i deres lille lejlighed uden noget at lave. En dag meldte han sig som frivillig arbejdsdreng på den jødiske Kirkegård i Weissensee, Berlin.

"Arbejdet var ulønnet, men bare det at få rejsetilladelse og mulighed for frisk luft var belønning nok"³⁵
(Thomas Geve)

I løbet af 1942 begyndte nazisterne at sende de tyske jøder til ghettoerne og kz-lejrene i Polen. Her myrdede nazisterne millioner af jøder i hemmelighed.

De jøder, der ikke varetog et vigtigt arbejde i tyskernes øjne, blev først sendt afsted. Da Thomas' mor arbejdede som syerske i en forretning, der lappede tyske uniformer, undgik de at blive deporteret lige med det samme. Thomas' arbejde som kirkegårdsgraver hjalp også på indtrykket af dem som vigtig arbejdskraft.

I sommeren 1943 blev Thomas og hans mor, sammen med de sidste jøder i Berlin, deporteret. Mens de afventede togvognene, der skulle fragte dem væk, faldt Thomas i snak med en tilfangetagen jøde, der var flygtet fra et sted, han kaldte for Auschwitz.

"Hans mangel på selvkontrol udelukkede enhver troværdighed. Hans vilde anklager skabte bare generel irritation"³⁶
(Thomas Geve)

Fange i Auschwitz. Juni 1943 – januar 1945

Efter flere dage i en tæt pakket togvogn ankom Thomas Geve og hans mor til Auschwitz den 27. juni 1943. Da togdørene gik op, stod en række SS-vagter klar med bidske hunde og piske og råbte til jøderne, at de skulle dele sig i to rækker; én med arbejdsduelige voksne, en med gamle og børn.

For at blive i samme kø som sin mor, lod Thomas som om, at han var voksen, selvom han kun var 13 år. På den måde kom Thomas og hans mor ind i arbejdslejren i Auschwitz. Inde i lejren, blev mænd og kvinder adskilt. Thomas var nu alene i en stor gruppe fremmede jødiske mænd. Thomas fortrød nu, at han ikke havde stillet sig i børnekøen og henvendte sig til SS-vagt. Thomas bad vagten om at blive overflyttet til børnegruppen.

"Et grumt smil bredte sig over vagtens ansigt. >> Her findes der ingen børnegrupper. En dag vil du være taknemmelig over, at jeg ikke overflytter dig! <<"³⁷
(Thomas Geve).

Hvad Thomas ikke vidste var, at gamle mennesker, svagelige og børn i den anden kø blev gasset og brændt når de ankom til Auschwitz.

Jøder, der kunne arbejde, fik lov at leve, så længe de kunne arbejde. Da Thomas havde løjet om sin alder og så stor og stærk ud pga. det hårde gravearbejde på kirkegården, fik han nu arbejde i et murersjak i Auschwitz.

Via sit arbejde kom Thomas vidt omkring i den enorme lejr. Trods det hårde arbejde med at bære sten og bygge barakker, fik de jødiske slavearbejdere næsten ingen mad, og Thomas var flere gange tæt på at dø af sult.

"Vi fik til daglig 350 gr. sort brød og en liter suppe kogt på ukrudt og tidsler."³⁸
(Thomas Geve)

Thomas tænkte meget på sin mor og på, om hun stadig var i live. En dag fik Thomas øje på sin mor blandt en række kvindelige fanger.

Thomas kunne næsten ikke kende sin mor, der var blevet klippet skaldet og så meget træt og syg ud. Før SS-vagten så det, nåede Thomas at kysse sin mor på kinden og fortælle, at han levede og arbejdede som murer.

"Det at have set min mor påvirkede mig voldsomt. Min vilje til at overleve, uanset farerne og trængslerne, blev forstærket."³⁹
(Thomas Geve)

På døds march fra Auschwitz til kz-lejr Buchenwald. Januar 1945

I januar 1945 nærmede nogle af tyskernes fjender, soldater fra den russiske hær, sig fra øst. Derfor begyndte tyskerne at sende fanger fra kz-lejrene i Polen tilbage mod Tyskland. De udmattede fanger skulle selv gå de lange ture i bidende kulde, og fanger, der ikke kunne gå længere, blev skudt. Mange fanger døde undervejs, og derfor kaldes de lange gåture for døds marcherne.

Den 18. januar 1945 blev den nu 15-årige Thomas sammen med en stor gruppe jødiske fanger sendt på døds march fra Auschwitz. Han vidste ikke, om hans mor stadig levede.

*"Mine knæ skælvede under mig, men jeg havde intet andet valg end at gå. Jeg var intet andet end et nummer, som ingen bekymrede sig for. En slave, der kun fik lov til at leve, så længe jeg var nyttig."*⁴⁰
(Thomas Geve)

Thomas og de andre fanger blev drevet igennem forskellige kz-lejre. Mange døde undervejs, men Thomas overlevede den lange, hårde tur.

Til sidst endte Thomas i den tyske koncentrationslejr Buchenwald. Her blev han placeret i lejrens jødeafdeling, Kleines Lager, i barak nr. 62.

Fange i Buchenwald. Januar – april 1945

I Buchenwald boede der mange forskellige slags fanger. Der sad f.eks. politiske fanger fra Tyskland, franske modstandsfolk og skandinaviske fanger, heriblandt danske politimænd. De skandinaviske fanger boede i en mindre afdeling indeni Buchenwald, der hed Kleines Lager, hvor de jødiske fanger også blev anbragt.

Jøderne delte fællestoiletter med de danske politimænd. Politifolkene blev tit forskrækkede over at se, hvor dårligt jøderne havde det, når de mødte hinanden på toiletterne. For Thomas var det at opholde sig på fællestoiletterne dog et frirum, fordi han kunne skjule og hvile sig der, før han blev nødt til at gå ud og arbejde igen.

Fordi Thomas var jøde, blev han behandlet værre end lejrens andre ikke-jødiske fanger. De jødiske fanger havde dårlige soveforhold, fik mindre mad, mindre søvn, dårligere tøj og skulle arbejde hårdere end lejrens andre fanger.

*"SS-vagterne tog os med ud til en mark, der var oversået med store sten og beordrede os til i løb at bære flere sten ad gangen hen til et sted 500 m. væk. På vejen stod flere vagter og sparkede og slog os, mens vi løb med de tunge sten."*⁴¹
(Thomas Geve)

Da Thomas havde boet i Buchenwald et par uger, opdagede han, at der også boede andre børn som ham selv. Han mødte en 4-årig dreng, der hverken kunne gå eller tale, og som blev holdt skjult under gulvbrædderne i barakken, når SS-vagterne kom forbi.

Thomas blev nu overflyttet til barak nr. 66 i Kleines Lager, hvor de andre jødiske børn boede. Børnene skulle ikke arbejde som de voksne, men sultede lige så meget som de voksne. Engang i marts 1945 modtog børnebarakken dog røde kors pakker, fordi de fanger, som pakkerne var sendt til, var døde.

*"Pakkernes ankomst medførte inderlig begejstring!"*⁴²
(Thomas Geve)

Befrielse og efterliv

Fra februar til april 1945 døde 14.000 jødiske fanger i Kleines Lager i Buchenwald, hvor Thomas opholdt sig. Det svarede til 140 døde om dagen.

11. april 1945 flygtede de tyske vagter fra Buchenwald for at undgå at blive fanget af amerikanske soldater, der nærmede sig lejren. Thomas var på det tidspunkt for svag til at rejse sig fra sin seng i barakken.

På et tidspunkt kunne Thomas høre nogle af de andre fanger råbe og juble. Fra lejrens hovedvagtårn ved indgangen, hvor der plejede at hænge et stort flag med hagekors på, hang der nu noget andet.

"Der var jubel og tårer. Et hvidt flag blafrede over Buchenwald. Det var ikke et overgivelsesflag. Det var et sejrflag."⁴³
(Thomas Geve)

Efter et par timer ankom de første amerikanske soldater til lejren. Soldaterne var chokerede over at se de mange lig og de mange dødsyge og afmagrede mennesker i lejren.

"Da jeg blev befriet fra Buchenwald, gik det op for mig, at jeg aldrig havde kendt til, hvad frihed betød."⁴⁴
(Thomas Geve)

Selvom Buchenwald var befriet, måtte og kunne fangerne ikke forlade stedet med det samme. De var for syge og svage. De tidligere fanger måtte blive et stykke tid for at komme til kræfter. Det gjaldt også Thomas.

Da en af Thomas' venner en dag kom med en bunke kasseret SS-papir og blyanter, begyndte Thomas at tegne sine oplevelser. Tegningerne ville han bruge til at vise sin mor og far, hvad der var sket med ham. Thomas fandt senere ud af, at hans mor var død i Auschwitz.

I august 1945 lykkedes det Thomas at få kontakt med sin far i England, og i november samme år blev Thomas genforenet med sin far.

Efter krigen begyndte Thomas i skole igen og blev sidenhen uddannet ingeniør. I 1950 flyttede Thomas til Israel, hvor han blev gift og fik tre børn.

Tegninger til forældre - og til eftertiden

Mens Thomas Geve kom til kræfter igen i Buchenwald, tegnede han alt det, han havde set og oplevet siden deportationen til Auschwitz i 1943. Tegningerne ville han vise sine forældre.

*"Scener fra dage, der var gået, blev levende igen. Togankomsterne, selektionerne, straffene, maden, sygdommene. De endeløse rækker af pigtråd, arbejdet, appellerne, vintrene, oprørene, galgerne, evakueringerne."*⁴⁵

(Thomas Geve)

15-årige Thomas havde, pga. de anti-jødiske love, kun fået lov at gå i skole i tre år. For Thomas var det derfor nemmere at fortælle om sine oplevelser ved at tegne dem, frem for at beskrive dem i lange sætninger.

Thomas havde et stort kendskab til især Auschwitz, fordi han havde boet der i næsten 1 ½ år og arbejdet i murersjakket, der hver dag blev sendt på byggearbejde forskellige steder i den enorme lejr. Thomas kunne derfor lave 79 detaljerede tegninger over hverdagen fra Auschwitz og Buchenwald. Billederne var også forsynet med ordklaringer, der tilsammen gav et indgående indblik i lejrenes indretning og daglige drift.

*"Jeg var en børne-historiker. [...] Jeg var ikke kunstner, men tegnede fakta fra den virkelighed, jeg havde levet i"*⁴⁶

(Thomas Geve)

Thomas tegnede aldrig igen, efter han forlod Buchenwald. I 1985 donerede Thomas alle sine tegninger til museet Yad Vashem i Israel, så andre mennesker fortsat kunne få indblik i Holocaust, fortalt af en, som oplevede det tæt på.

Thomas har efterfølgende besøgt mange skoler for at fortælle om sine oplevelser under Holocaust. En del af grunden til, at Thomas lavede sine tegninger i Buchenwald var nemlig også, at de overlevende fanger ved befrielsen var bange for, at deres oplevelser var så ekstreme, at andre mennesker ikke ville tro på dem. Derfor gik mange fanger i gang med at tegne og beskrive deres oplevelser for at bevise og dokumentere, hvad nazisterne havde udsat dem for.

*"Man bør lære om fortiden, huske fortiden og forsøge at handle derefter"*⁴⁷

(Thomas Geve)

Tegninger og fotos af de danske politifolk

Tilfangetagelsen af det danske politi i september 1944 efterlod sig ikke mange fotografier, da tyskerne holdt operationen hemmelig og overraskede politiet og resten af den danske befolkning med aktionen. Alligevel lykkedes det rundt om i landet at tage fotografier i det skjulte af arrestationen.

Da politifolkene blev sendt ud af Danmark til tyske kz-lejre, var det straks sværere at tage billeder. Det var forbudt at tage billeder i lejrene eller at dokumentere forholdene på anden vis. Alligevel lykkedes det flere af de danske politifolk at tegne scener fra deres hverdag. De chauffører, der kørte Røde Kors pakker til Buchenwald, havde også held med i det skjulte at tage billeder af de danske politimænd.

SE-FOKUS

Prøv at bruge jeres historiske baggrundsviden, I har fået fra forløbet, når I skal kigge på billederne. Læg f.eks. mærke til og reflekter over:

- tegningens ophavssituation / afsender og kontekst – ved vi, hvem afsenderen er? Ved vi noget om den kontekst, tegningen er blevet til i? Kan det fortælle noget mere om afsenderen?
- hvilke tanker får I, når I ser tegningen? Hvilken stemning er der i tegningen?
- hvad forestiller tegningen? Hvad fortæller det om forholdene i Buchenwald eller i Auschwitz?
- fotografiets ophavssituation – fotograf og kontekst – ved vi, hvem afsenderen er? I hvilken kontekst er det taget?
- Hvad forestiller fotografiet? Hvilke personer er med, hvem er det?
- hvilke spørgsmål får I, når I ser billedet?

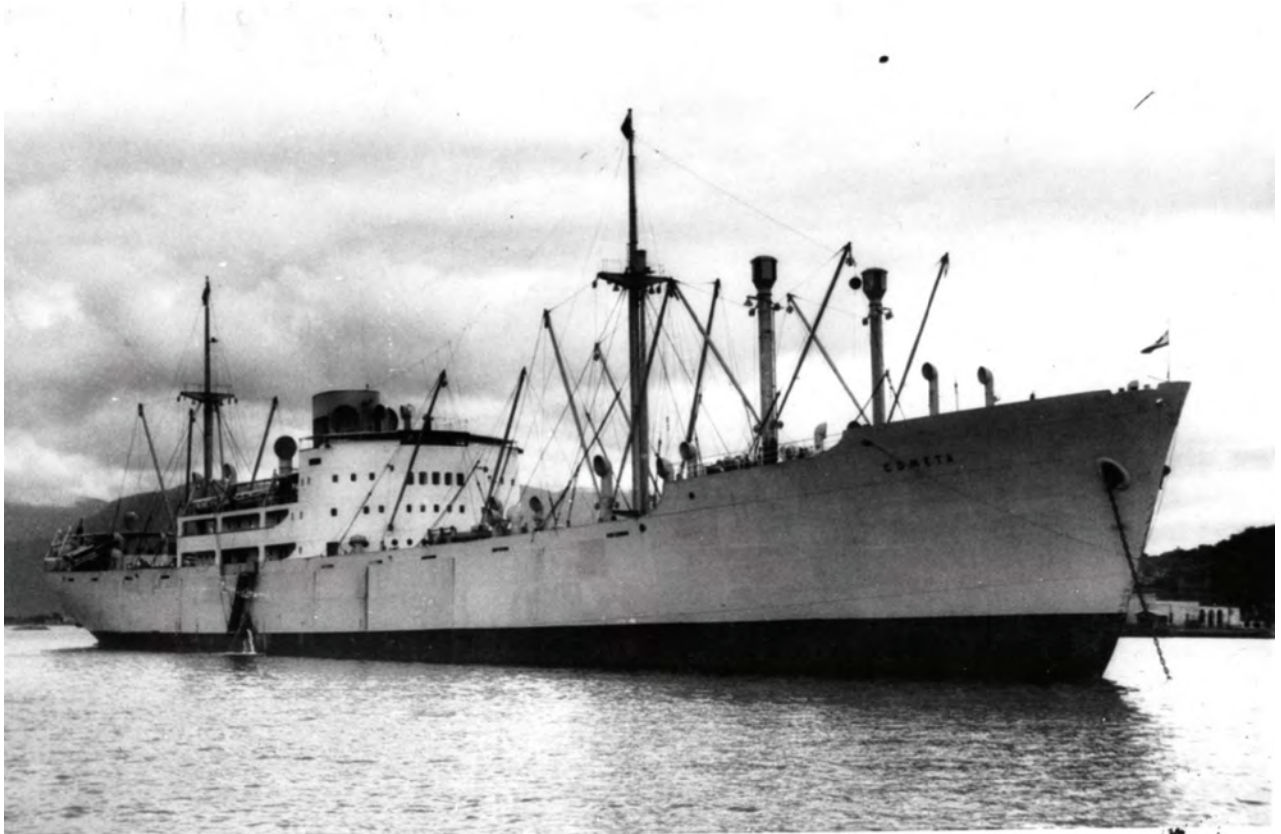
Tilfangetagelse 19. september 1944 (Station 2, København).

Fotograf ukendt dansker.⁴⁸

Skibet Cometa, der sejlede de københavnske politifolk til Lübeck, hvorfra de i kreaturvogne kørte til Neuengamme

Ukendt fotograf⁴⁹

Danske politifolk i Buchenwald inde i barak

Ukendt fotograf⁵⁰

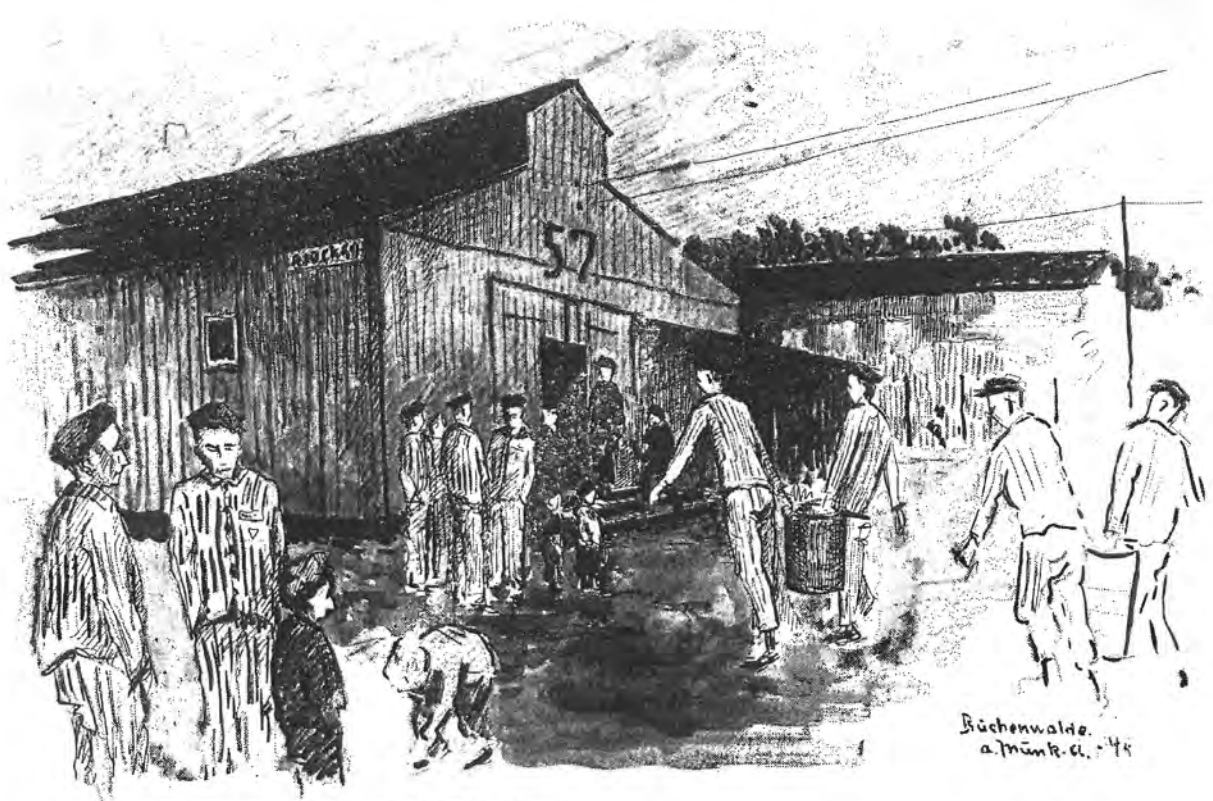
Danske politifolk i Buchenwald foran barak

Ukendt fotograf⁵¹

Tegning af madleverancer i Buchenwald

Tegning gengivet fra Aage Nielsens dagbog⁵²

Maden kommer – børnene venter på levninger

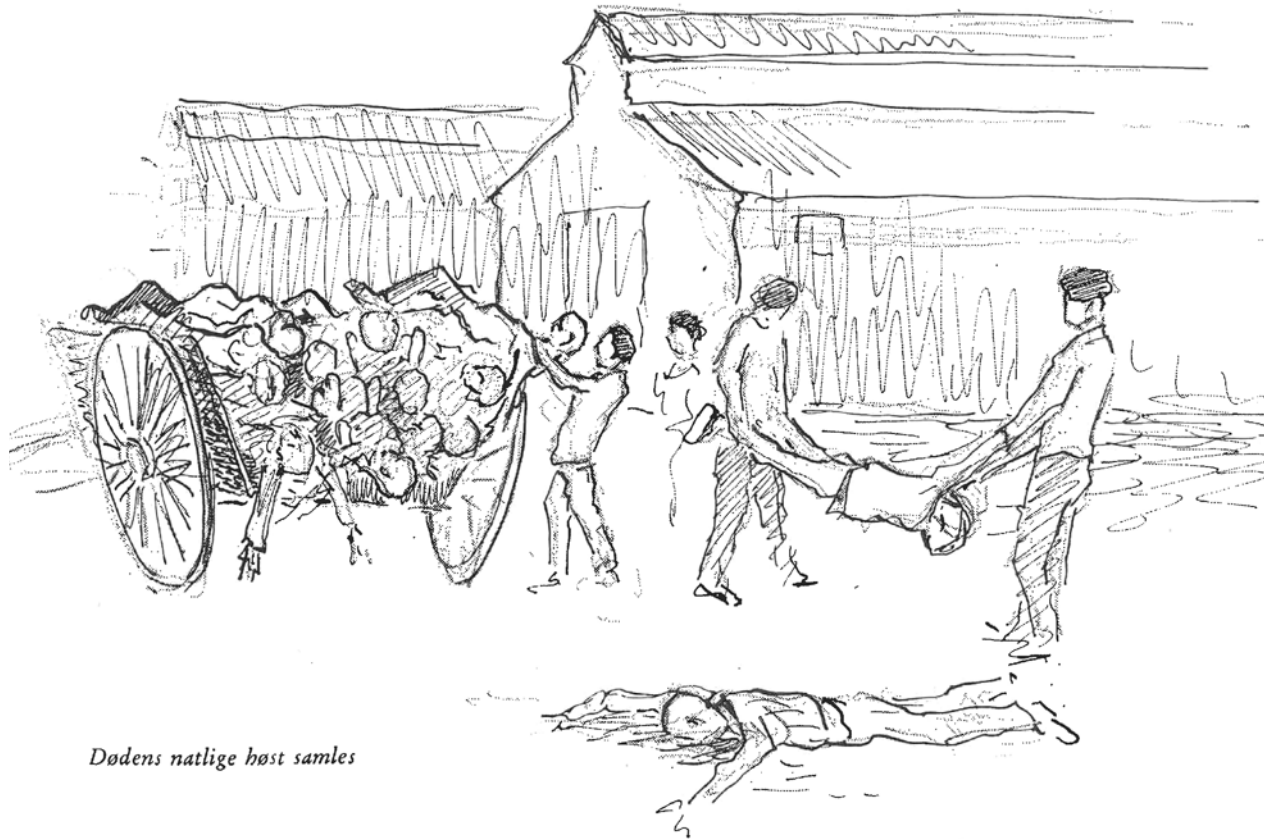
Afsendelse af de første biler med Røde Kors pakker, oktober 1944

Christiansborg. Ukendt fotograf⁵³

Tegning af transport af lig i Buchenwald

Tegning gengivet fra Aage Nielsens dagbog⁵⁴

Dødens natlige høst samles

Danske politifolk i Buchenwald foran Røde Kors biler, februar 1945

Fotografi taget i hemmelighed af en af chaufførerne, der leverede Røde Kors pakker⁵⁵

Thomas Geves tegninger

Thomas Geves tegning af rampen i Auschwitz

(tegnet i Buchenwald, april 1945)⁵⁶

Rampen i Auschwitz var der, hvor de ankomne jøder fra togvognene blev sorteret og inddelt i to køer, en med arbejdsdygtige jøder, og en kø med jøder, der skulle gasses ved ankomst.

[Drawings - Thomas Geve \)](#)

Thomas Geves tegning af fangeappet i Auschwitz

(tegnet i Buchenwald, april 1945)⁵⁷

I alle kz-lejre holdt lejrpersonalet morgen og aften fangeappet, hvor alle lejrens fanger blev talt op. Det tog gerne flere timer uanset vind og vejr.

[Drawings - Thomas Geve \)](#)

Thomas Geves tegning af døds-march fra Auschwitz

(tegnet i Buchenwald, april 1945)⁵⁸

Da de russiske soldater i januar 1945 nærmede sig de polske kz-lejre, tvang lejrpersonalet de afkræftede og forfrosne fanger ud til at gå den lange tur til tyske kz-lejre.

[Drawings - Thomas Geve \)](#)

Thomas Geves tegning af det befriede Buchenwald

(tegning i Buchenwald, april 1945)⁵⁹

Det blev de amerikanske tropper, der først nåede Buchenwald 11. april 1945. Det tyske lejrpersonale var flygtet og tilbage var kun de afkræftede fanger. Amerikanerne filmede det befriede Buchenwald for at dokumentere overfor omverdenen – og den tyske civilbefolkning, hvad der var foregået. I starten tvang amerikanerne også den tyske civilbefolkning til at komme ud og se lejren med deres egne øjne.

[Drawings - Thomas Geve \)](#)

Litteratur

- Geve, Thomas: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958
- Geve, Thomas: *Es gibt hier keine Kinder – Zeichnungen eines kindlichen Historikers*. Wallstein-Verlag, Göttingen, 1997
- Geve, Thomas: [The Boy Who Drew Auschwitz by Thomas Geve - YouTube](#)
- Guldbæk, Anton: *Det må aldrig ske igen – en dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Forlaget Lindhardt og Ringhof, 2014
- Hinsch, Flemming: *En politimands dagbog fra KZ-lejrene*, Frihedsmuseets Forlag, 1994
- Iversen, Stefan, Stefan Kjerkegaard og Henrik Skov Nielsen (red.): *Vidnesbyrd – danske fortællinger fra tyske koncentrationslejre*, Aarhus Universitetsforlag, 2008
- Nielsen, Aage: *Fange – dog fri. En dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Lohses Forlag 1970
- Rasmussen, Kristian Andreas: "Dagbogsnotater fra et ophold i koncentrationslejr 1944-1955", i: Odensebogen 1990, 1991 og 1992, Byhistorisk udvalg og forfatterne

Noter

1. Følgende uddrag af Anton Guldbæks erindringer stammer fra bogen, *Det må aldrig ske igen – en dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, og er gengivet efter aftale med Forlaget Lindhardt og Ringhof og Antons Guldbæks børn. Genanvendelse af uddragene i anden sammenhæng er ikke tilladt uden indgåelse af aftale med originale rettighedshavere.
Uddragene er gengivet i deres originale ordlyd, men er pædagogisk bearbejdet i form af enkelte forklarende parenteser undervejs samt overskrifterne, der angiver tema og dato.
2. Anton Guldbæk, *Det må aldrig ske igen – en dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Forlaget Lindhardt og Ringhof, 2014, s. 9-13
3. Anton Guldbæk, *Det må aldrig ske igen – en dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Forlaget Lindhardt og Ringhof, 2014, s. 24-25 og s. 30-34
4. Anton Guldbæk, *Det må aldrig ske igen – en dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Forlaget Lindhardt og Ringhof, 2014, s. 65, 71, 75 og s. 79-80
5. Anton Guldbæk, *Det må aldrig ske igen – en dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Forlaget Lindhardt og Ringhof, 2014, s. 99, 103-104 og s. 109-110
6. Anton Guldbæk, *Det må aldrig ske igen – en dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Forlaget Lindhardt og Ringhof, 2014, s. 84-85
7. Anton Guldbæk, *Det må aldrig ske igen – en dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Forlaget Lindhardt og Ringhof, 2014, s. 170-171, 177-178 og s. 184
8. Anton Guldbæk, *Det må aldrig ske igen – en dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Forlaget Lindhardt og Ringhof, 2014, s. 187 og s. 189
9. Følgende dagbogsuddrag fra Flemming Hinsch, *En politimands dagbog fra KZ-lejrene*, er gengivet efter aftale med Frihedsmuseets Forlag. Genanvendelse af uddragene i anden sammenhæng er ikke tilladt uden indgåelse af aftale med original rettighedshaver.
Uddragene er gengivet i deres originale ordlyd, men er pædagogisk bearbejdet i form af enkelte forklarende parenteser undervejs samt overskrifterne, der angiver tema og dato.
10. Flemming Hinsch, *En politimands dagbog fra KZ-lejrene*. Frihedsmuseets Forlag, 1994, s. 9-10
11. Flemming Hinsch, *En politimands dagbog fra KZ-lejrene*. Frihedsmuseets Forlag, 1994, s. 16
12. Flemming Hinsch, *En politimands dagbog fra KZ-lejrene*. Frihedsmuseets Forlag, 1994, s. 20-22
13. Flemming Hinsch, *En politimands dagbog fra KZ-lejrene*. Frihedsmuseets Forlag, 1994, s. 28-29
14. Flemming Hinsch, *En politimands dagbog fra KZ-lejrene*. Frihedsmuseets Forlag, 1994, s. 30
15. Flemming Hinsch, *En politimands dagbog fra KZ-lejrene*. Frihedsmuseets Forlag, 1994, s. 82-84
16. Flemming Hinsch, *En politimands dagbog fra KZ-lejrene*. Frihedsmuseets Forlag, 1994, s. 89 og 96
17. Følgende interviewuddrag fra Ingolf Gildam stammer fra bogen, *Vidnesbyrd – danske fortællinger fra tyske koncentrationslejre*, (Stefan Iversen, Stefan Kjerkegaard og Henrik Skov Nielsen, red.), Aarhus Universitetsforlag, 2008. Uddragene er gengivet efter aftale med Aarhus Universitetsforlag og bogens redaktører. Genanvendelse af uddragene i anden sammenhæng er ikke tilladt uden indgåelse af aftale med originale rettighedshavere.
Uddragene er gengivet i deres originale ordlyd, men er pædagogisk bearbejdet i form af enkelte forklarende parenteser undervejs samt overskrifterne, der angiver tema og dato.
18. Ingolf Gildam, i; *Vidnesbyrd – danske fortællinger fra tyske koncentrationslejre*, (Stefan Iversen, Stefan Kjerkegaard og Henrik Skov Nielsen, red.), Aarhus Universitetsforlag, 2008, s. 60-61
19. Ingolf Gildam, i; *Vidnesbyrd – danske fortællinger fra tyske koncentrationslejre*, (Stefan Iversen, Stefan Kjerkegaard og Henrik Skov Nielsen, red.), Aarhus Universitetsforlag, 2008, s. 62
20. Ingolf Gildam, i; *Vidnesbyrd – danske fortællinger fra tyske koncentrationslejre*, (Stefan Iversen, Stefan Kjerkegaard og Henrik Skov Nielsen, red.), Aarhus Universitetsforlag, 2008, s. 63-64
21. Ingolf Gildam, i; *Vidnesbyrd – danske fortællinger fra tyske koncentrationslejre*, (Stefan Iversen, Stefan Kjerkegaard og Henrik Skov Nielsen, red.), Aarhus Universitetsforlag, 2008, s. 65-68
22. Ingolf Gildam, i; *Vidnesbyrd – danske fortællinger fra tyske koncentrationslejre*, (Stefan Iversen, Stefan Kjerkegaard og Henrik Skov Nielsen, red.), Aarhus Universitetsforlag, 2008, s. 69

23. Følgende uddrag fra Aage Nielsen stammer fra bogen, *Fange – dog fri. En dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Lohses Forlag 1970, og er gengivet efter aftale med Forlagsgruppen Lohse. Genanvendelse af uddragene i anden sammenhæng er ikke tilladt uden indgåelse af aftale med original rettighedshaver.
Uddragene er gengivet i deres originale ordlyd, men er pædagogisk bearbejdet i form af enkelte forklarende parenteser undervejs samt overskrifterne, der angiver tema og dato.
24. Aage Nielsen, *Fange – dog fri. En dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Lohses Forlag 1970, s. 7-9
25. Aage Nielsen, *Fange – dog fri. En dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Lohses Forlag 1970, s. 34-36 og s. 39
26. Aage Nielsen, *Fange – dog fri. En dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Lohses Forlag 1970, s. 50, 52, 56 og s. 60
27. Aage Nielsen, *Fange – dog fri. En dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Lohses Forlag 1970, s. 66-71
28. Aage Nielsen, *Fange – dog fri. En dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Lohses Forlag 1970, s. 127-130 og s. 155
29. Aage Nielsen, *Fange – dog fri. En dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Lohses Forlag 1970, s. 247-248 og s. 257
30. Aage Nielsen, *Fange – dog fri. En dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Lohses Forlag 1970, s. 275-277
31. Følgende dagbogsuddrag fra Kristian Andreas Laurits Rasmussen, *'Dagbogsnotater fra et ophold i koncentrationslejr 1944-1955'*, er gengivet efter aftale med Odense Stadsarkiv. Dagbogen er renskrevet og udgivet i Odensebogen 1990, 1991 og 1992, Byhistorisk udvalg og forfatterne. Genanvendelse af uddragene i anden sammenhæng er ikke tilladt uden indgåelse af aftale med original rettighedshaver.
Uddragene er gengivet i deres originale ordlyd, men er pædagogisk bearbejdet i form af enkelte forklarende parenteser undervejs samt overskrifterne, der angiver tema og dato.
32. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958, s. 5
33. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958, s. 7
34. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958, s. 10
35. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958, s. 20
36. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958, s. 36
37. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958, s. 48. Citat kan også genfindes i Thomas Geve: *Es gibt hier keine Kinder – Zeichnungen eines kindlichen Historikers*. Wallstein-Verlag, Göttingen, 1997, s. 36
38. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958, s. 60
39. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958, s. 83
40. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958, s. 185
41. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958, s. 199
42. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958, s. 205
43. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958, s. 218
44. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Es gibt hier keine Kinder – Zeichnungen eines kindlichen Historikers*. Wallstein-Verlag, Göttingen, 1997, s. 26
45. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Youth in Chains*. Rubin Mass Publisher, Jerusalem, 1958, s. 234
46. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: Thomas Geve: *Es gibt hier keine Kinder – Zeichnungen eines kindlichen Historikers*. Wallstein-Verlag, Göttingen, 1997, s. 35-36

47. Kilde oversat og pædagogisk bearbejdet fra: [The Boy Who Drew Auschwitz by Thomas Geve - YouTube](#)
48. Foto er gengivet med tilladelse af Politimuseet. Foto må ikke gengives i andre sammenhænge, uden indgåelse af ny aftale herom.
49. Foto er gengivet med tilladelse af Politimuseet. Foto må ikke gengives i andre sammenhænge, uden indgåelse af ny aftale herom.
50. Foto er gengivet med tilladelse af Politimuseet. Foto må ikke gengives i andre sammenhænge, uden indgåelse af ny aftale herom.
51. Foto gengivet med tilladelse af Politimuseet. Foto må ikke gengives i andre sammenhænge, uden indgåelse af ny aftale herom.
52. Tegning gengivet fra Aage Nielsen; *Fange – dog fri. En dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Lohses Forlag 1970 med tilladelse fra Forlagsgruppen Lohse. Tegning må ikke gengives i andre sammenhænge, uden indgåelse af ny aftale herom.
53. Foto gengivet med tilladelse af Politimuseet. Foto må ikke gengives i andre sammenhænge, uden indgåelse af ny aftale herom.
54. Tegning gengivet fra Aage Nielsen; *Fange – dog fri. En dansk politimands oplevelser i tysk fangenskab 19. september 1944 til 4. maj 1945*, Lohses Forlag 1970 med tilladelse fra Forlagsgruppen Lohse. Tegning må ikke gengives i andre sammenhænge, uden indgåelse af ny aftale herom.
55. Foto gengivet med tilladelse af Politimuseet. Foto må ikke gengives i andre sammenhænge, uden indgåelse af ny aftale herom.
56. Tegning gengivet med tilladelse af Yad Vashem. Tegning må ikke gengives i andre sammenhænge, uden indgåelse af ny aftale herom.
57. Tegning gengivet med tilladelse af Yad Vashem. Tegning må ikke gengives i andre sammenhænge, uden indgåelse af ny aftale herom.
58. Tegning gengivet med tilladelse af Yad Vashem. Tegning må ikke gengives i andre sammenhænge, uden indgåelse af ny aftale herom.
59. Tegning gengivet med tilladelse af Yad Vashem. Tegning må ikke gengives i andre sammenhænge, uden indgåelse af ny aftale herom.